

П. П. ЕРШОВ

КУЛГ БӨКНДӘ

6481 P1

10411

П. П. ЕРШОВ

КУЛГ БӨКНДЭ

Гурвн хүвэртэ орс тууль

Хальмг дегтр харнач
Элст * 1960

БИБЛИОТЕКА.
Коллекция 1925-1926
Исторический отдел
И. М. ТИХОНОВ
История, география и этнография

«КҮЛГ-БӨКНДЭ» ГИДГ ТУУЛИН БОЛН ТҮҮГ ЗАЯГЧИН ТУСКАР

«Күлг-Бөкидэ» гидг тууль бичсн Петр Павлович Ершов 1815 жил, Сиврин хазрт төрсн мөн.

Баһдан Сиврин хаһашмудас туульс сонсж өгсн төлөдөн, теднэс кесгинь чеежэр дасж авсн, тигэд-чигн бийнь бас ик сэн туульч билэ.

Ершов туульд ик дурта бээсмн. Туульдан, оли-эмтн эврэнни хортдан: хаадудиг, нойн, байн, гелц-лама улсиг хурц келэр шүбтрлж наад-элге бөрдг; хар-саната, му ухата йовдлиг бурудхаж; чик йовдл өргжх, үннэ идм делгрх эн тоотин тускар келдг.

Ершов Пинтрин университетд сурчаһад, А. С. Пушкинэ шин эклж һарч йовсн элдв туульсиг умшчкад,—хаһлшин көвүн чинирг Явана тускар, эргү хаана болн арнэл күлг-бөкидэн тускар, седклин сергмж болм, сонън тууль бичслчн—гиж зээдсн мөн.

Ершов эн «Күлг-Бөкидэ» гидг туулэн бичх цагтан хуучна туульсас иш—авч бичсмн.

Эн тууль 1834 жил барлгдла.

А. С. Пушкин «Күлг-Бөкидэг» умшчкад, сээнэр таасад, ик гидгэр магтсн бээж.

Университетэн төгскэд, Ершов Пинтрэс, эврэ өссн-боссн һазрури—Сиврүр хэрж ирэд, насн-турш түүндэн бээсмн. Ершов эврэ һарсн һазртан йир дурта билэ. Сиврин һазран үлү сээнэр меддг-чигн билэ. Тобол балһсна гимназд Ершов кесг олн жил багшлж йовла.

«Күлг-Бөкидэхэс» ондан, нань чигн зөвэр олн һарцла Ершов бичсн бээсмн. Болв теднь мартггад, зуг «Күлг-Бөкидэ» һанцарн зу-һар жилин туршарт, ода күртл, мана олн келн-эмтнэ дурта туульснн негнь болад, улм хөөнэн таасгдад йовна.

НЕГДГЧ ХҮВЭРНЬ

«Тууль эклэд келгджэнэ».

Өргн теңгсин телтр,
Өндр уулсин цаад—бийд,
Ө-шуһу модн—һадц,
Һазр деер, теңгр дор
Бүүрә тиим селэнд
Бор-төөрг өвгн бээж.
Хаһлш һурвн көвүтә сәнж.
Уһн көвүнь—ухата, арвс,¹
Дундкнь—дөмгә-хоома,
Отхнь болхла—үһн эргү.
Һурвулн цаһан тәрә тәрэд,
Һарси буудяһан зөөһэд,
Хонуд-түнүдәр йовад,
Хотл балһснд күргэд:
Дүһнхд хотл балһсни
Дегд хол биш бээж.

¹ Арвс — чидлгә, күчтә манһс, эврә һери.

Буудяһан базртнь хуллад,
Бәрсн мөңгән тоолж авад;
Хавтхарн дүүрң мөңгтә
Хәрлдәд ирцхәдг бәәж.
Ут-удан болжаһадв,
Аль өөр-дарунь учрсмб —
Генткн тедниг зоваж —
Гүрмтә йовдл үзгднә:
Теегт сөөднь юмн йовад
Теднә тәрәһинь эвдәд —
Бичринь хазад иддгж,
Бишңкинь көләрн үрәдгж.
Төрхәрә тиим аюл
Тедн эс үзсндән—
Мужгуд алң боллдад
Мел медж ядлдад —
Холһад цуһар зөвчләд,
Хулхачиг гетхәр шииднә.
Сарул, харнһу гилго
Сөөднь манул тәвж —
Өшәтә деермчиг бәрхәр;
Эврә тәрәһән харсхар,
Селгә-селгәһәр йовж
Сөөднь манх болна.
Асхн бүрүлө өөрдхлә,
Ахнь бийән белдв:
Сүк, биилән сүһлж авад,
Сөөһин манад һарад йовна.
Хур орад, салькн көдләд,
Харңһу сө догдлв.
Манхар һарсн мана мужг
Малин хашад орад унтв.
Харңһу талрад — өдр ирхлә,
Харулч хашаһас һарч ирәд,
Толһаһан норһж авчкад,
Терз цокад хәәкрнә:
«Эй, нөөрин эздүд!»—
Наадк ахдан үүд тәэлтн.
Теегт тәрә манад,
Теңгрин хурт цокгдад;
Гүзг болтлан норад,
Гертән күрхм зу — болв».
Үүдән дүүрннь тәәләд,

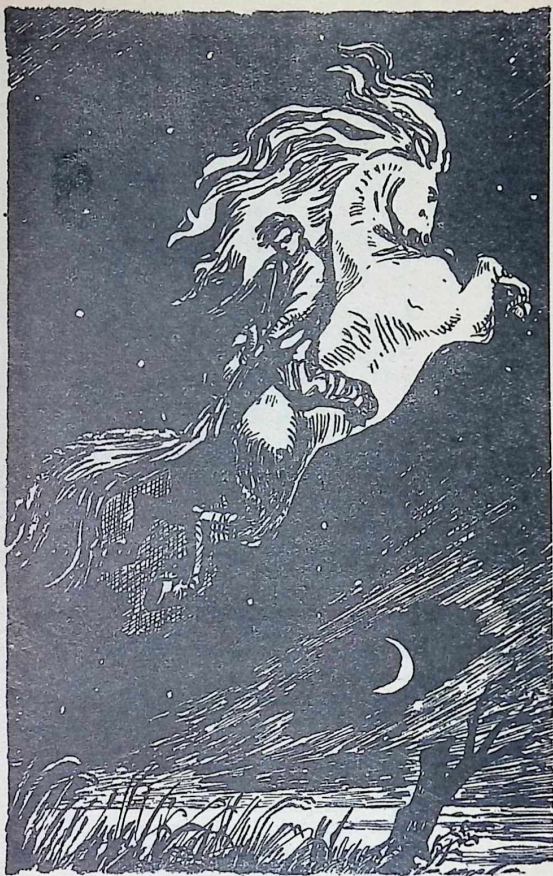

Үүлрксн харулчан орулж — авад,
«Не, ю үзвчи?» — болна...
Харулч мөргүлэн мөргэд,
Барун, зүн хойртан —
Бийэри эргж гекчкэд;
Хоолан ясад, көвкэхэд,
Хэрүһинь игж өгнө:
«Сөөни дуусн унтсн угав.
Мини му хөвөр —
Муульта һалв көдлв.
Келж болшго хур орад,
Килгим норһад — хайчкв.
Боран ик болвчи
Бүти кевөр манвв...»
Эцгнь көвүһән магһад,—
Ээмэрнь ташад келв:
«Данило, чи һөвһэ залуч.
Төснь келхд чи нанд
Тавта кевөр церглвч.

Чиирг кевэр манвч;—
Чирэһэн улалһсн угач».
Дакн оратад ирнэ,
Дарук дүүһиннь селгэн болна.
Сүк, биилэн авад,
Сөөһин манад көвүн харна.
Сө киитрэд ирнэ,
Сүрдэд манач чичрнэ,
Өргнь хавжцнад, шүднь тавшв,—
Өмнкэн дураһад манач гүүв:
Хоша гергнэ герт хорһдад,—
Харулч өр цээлһв.
Өдр эклв. Манач хээкрв:
«Эй, серцхэти, нөөрин эздүд!
Элчдэн үүдэн тээлтн;
Эн сөөһин киитнд
Элкн күртлэн көлдэн гивв».
Хурдлж босад үүдэн тээлэд
Харулчан орулад авна.
«Не, ю үзвчи?» — болна.
Харулч мөргүлэн мөргэд;
Хажудан — хэврһдэн гекэд,
Амнь зуурсн юмншцг
Эрэ игж келнэ:
«Сөөни туршар унтсн угав:
Мини му хөвэр
Мөсн болсн сө учрв.
һолдм киитн ивтрэд,
һэрэдэд-тавшад хонвв.
Даардг-көрдг болвчи —
Даалһсн кергитн күцэвв...»
Эн көвүндэн бас
Эцгнь ханлт өргв:
«Гаврило мини һэвһэ...
һарлцсн ахан дуражч».
Ода һурвдад бүрүле болна.
Отхн көвүнэ селгэн ирнэ.
Мана күн төртөн авхш.
Манад һархарчи бээхш.
Дулахн беш деерэн
Дурта дууһан өргэд —
«Эңкр хойр нүдни» гижэһэд,—
Эргү күчэрн хээкрэд кевтнэ.

Ахрни энүг ичәһәд,
Ард, өмнәсни түлкәд;
Тег орулхар седәд, —
Тәрәһән мантха гигәд;
Хоолан сөөлдтл хээкрәд,
Хоюри хооси зогсна.
Аш-сүүлднй эцгнй ирәд,
Арһул көвүндән келнә:
«Я, Ванюша, сән залу.
Йовад тәрәһән манад ир.
Үлү сәәхи зурғуд авхч.
Оли зүси хаш келгәд, —
Ааһ дүүргәд идхч».
Тикләнь Яван маасхлзад, бууһад,
Тулм болси өрмгән үмсәд,
Хар өдмгән сүүвдж авад,
Харулд һарад йовна.
Сө болна. Сар һарна.
Сән харулч — сергг манач
Бийән төгәлж харулдна,
Боси сун герднә.
Одд-тоолад наадна;
Өдмгән үмки йовна.
Тигж йовтли, гентки, —
Түчкнәд юми гүүнә,
Мел дарунь дахлди
Мөри инцхәснь соңсгдна.
Мана харулч өндәһәд,
Мацнадан бееләһән гердв.
Жахр жуург болси
Жавдһр сәәхи гүн үзгдв.
Гүн болхларн — гүн:
Гүүдгүзгси бәәдлтә;
Гөлтгүзгси нүдтә;
Үвлии цасна өңгтә
Өрвүг цаһан зүстә.
Алд-делм үлү
Алти сәәхи делни
Арв дакж отхтрад,
Эрә һазр шүргнә.
«Мә тамһ, амрчатһ!..
Мана хулхачти ним бәәж.
Зогсча — зуг, золһж болх.

Зооган кехэр бичэ сед.
Зээдн мордад авсв —
Зэтичн чамаг идүлсв.
Хэлэһит энүг, халһрад.
Халуна царца болад». —
Яван тигж келэд:
Агчмин сээһинь олад, —
Арһулхн гетж ирэд,
Туг сүүлэснь шүүрч-авн,
Таг-һәрэдэд мордв.
Буру хэлэж унчкад,
Батлж сүүлэснь авчкв.
Наснь идр гүүнэ
Нүднь һал асад,
Күзүһән цорһ болһад,
Көөсн амнась цахрад
Саадгин сумн кевтэ —
Сальклад һарад одв.
Тег деегүр хурлһад,
Теңгрин нааһур тууляд;
Уурха дер унжв,
Уулин ораһар хурдлв,
Ө-шуһу модн заагур
Өмн-көлэрн босн гүүв.
Күчэр, туулэд уңһахар,
Көвүг мекләд алдрхар,
Ямаран эвэрни болвчн
Яванас мөлтрхәр седнэ,
Болв Яван чаңһ:
Бәрсн сүүлән тәвшго,
Бучмд мөрнәс унж —
Бийинни нәрән кәдшго...
Гүүж, гүүж муурад,
Гүн арһад зогсв.
«Не, Яван, — болна гүн, —
Тесэд сууж чадсн төлэдән
Тигэд намаг эзлхмч.
Нанд амрх орм — аса.
Намаг чадсарн асра.
Зуг келсим лавлж — ав.
Залхурад мартад орквзач:
Дараһар һурвн өдр,
Дүң-харин алднд,

Намаг нарһж тэв.
Наадулж сальк хавлул.
Теегин цевр аһарт
Тавтан гүүж сергсв.
Хонгин хөөдк өрүндни
Хойр мөрэр уһлсв.
Тиим хойр мөрн
Туульд келгдэд уга,—
Теегт өврмж болх.
Түүнэ дарунь чамд
Темән хойр бөктә,
Тевк болсн бээдлтә,
Аршм-аршм чиктә,
Әмд — бийнь һурвн бәрм
Арнзл-бөкндә мөрө
Ардаснь нарһж өгсв.
Эн хойр мөриг
Эврән дурарн эдле:
Хулдад — хуухлад оркнч,—
Хәрнь эврән меде.
Болв чамд — селвгм:
Бөкндә-мөрнәсн бичә хаһц,
Бүс, махлаһас, шарң сахасчн
Бичә төрүн соль.
Хар һазрт орвчн,
Хавтха деернь бээвчн,
Чамд энчн туслх,
Чини үүрчн болх.
Хорн киитнәс хальчлх,
Халун һаңгас харсх,
Өлсхлэчн өдмг өгх.
Ундасхлачн унд кех.
Би дакнас теегән темцнәв»...
«Гем уга» — гиж тоолад,
Гүүһән хөөчин катгт орулад,
Үүдинь хурмшар хаана.
Өр-тумтхла босад,
Эврә селәһән орна.
«Залуһин сәнй Пресне ордг» —
Гидг дууһан дуулад,
Гертән күрәд ирв.
Эврәннь кирлцәдән орад,
Үүднә төөлгәс татад,

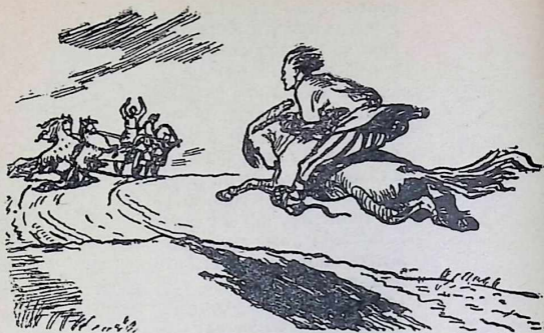
Довтлһад хасвчинь цокад;
Деевринь хольвлн-алдад;
Балвчх бээдл һарһад,
Базр дүүргэд орклад,
Түүмр шачах кевтә,
Делкә дууһарн дарв.
Нам ахирнь ээчкәд:
«Үүд чаңһур цокдг
Эн кем-бә» — гилдв.
Бас эн герт бээдг
— «Би эргү — Яван-бә». — болв.
Үүдән ахирни тээлнә.
Эргү гертән орна.
«Игж кү чочадмч» — гилдж,
Эргүһән ахирни шоодв.
Ха, Яван ахудан авлго,
Хувц-хунранчн тээллго,
Беш деерән һарч авчкад, —
Сөөһин туужан туужлж,
Соңссн чикиг өврәв:
«Төрүн сөөнә унтсн угав.
Теңрин одд тоолвв.
Сар сарул кевтә билә.
Сээнәр меджәхшв — мартчкжв.
Генткн шулм күрәд ирв.
Уту-сахлта... улан урлта,
Акад, мисин чирәтә,
Аһин-чинән нүдтә,
Шулм, эргәд, хурдлад,
Сүүләрн цокад, буудя цацад,
Талхм-тамжа болһад,
Тәрән дотраһур хурдлв.
Би наад даадго биший:
Босн, таг һәрәдәд,
Гижг деернь мордад орквв.
Туульвл ирәд-одакчнь...
Толһаһим таслн — алдв.
Ха, түүнд намаг уңһадг
Хамаһас кишг ирлә!..
Соңсич, шүүсн дуслнь элмриг
Шахлур кевтә хавчвв.
Арһнь тасрад одакчнь
Аштнь нанас эржәнә:

«Әме авра — хээмнь,
Алти делкә үзсв.
Әми андһаран өгчәнәв:
Кирстә улс көндәхшив.
Күмнд хорлтан күргхшив! — болв.
Соңсич, үгинь кемжәлсн угав,
Үнәр шулмд иткв — би...»
Келврч тагчг болв.
Утар татад өвшәв...
Удсн уга — хоржңнв.
Кедүһәр ахир уурлхар седвчи
Көшәд-көкрәд инәлдв;
Эргүнни келсәр наад-бәрәд.
Элк-хатад көлврлдв.
Өвгнә бийнь тесж ядад,
Элкнь-модн-болв:
Нүднәс нульмсн һартл,
Нүл-болмар инәв.
Эн сөөһәс хооран
Олн цаг өңгрсмб,
Аль дарунь болсмб?
Түүнә тускар күүнәс би
Төрүн юм соңссн угав.
Мел, кедү жил өңгрсинь
Медәд юһан кехв?
Тер жилмүдин ардаснь
Тигтлән, бидн гүн — гижәхш...
Туулән цааранднь келий.
Хәрнь негт Данило,
Хальңг йовж йовад.
Хайчксн катгт орад — одна.
Хәләнә .Үзнә — харңһу булңгд
Алти делтә, сүүлтә
Сар-нарн болсн
Сәэхнчи хойр мөрн,
Сур ногтар ногтата,
Салу-салу уята.
Нань дәкәд үзгдснь —
Наадһа болсн мөрн:
Әмд бийиннь цогцнь —
Әрә һурвхи — бәрм —
Ар нурһндан хойр бөктә
Аршм дүңгә чиктә.

«Ээ, Ода нанд медгдв»,—
Данило тигж бийдэн келн,
Эвд мөрнэс сүрдэд,
Эркнь һарад сергв.
Данило герурн гүүж ирн,
Дүүдэн — Гаврилд келв:
«Хэлэ, алтн болсн делтэ
Эвртэ сээхн хойр мөр
Мана эргү авч ирж.
Чи үзх бээтхэ,
Чикичи соңсад угач».
Гаврило Данило хойр
һарад катгур гүүнэ.
Кевтъ-һоодан-дөтлэд,
Көгстэ сөөгэр дэврэд,
Көлэн хатхули хурдлна.
һурв бүдрж унад,
һарарн нүдэн нухад,
Хойр талан эргэд,—
Хултң-зелтң гилдэд,
Хашаһур орад ирнэ.
Мөрд усхад, инцхэлдв:
Эрдни-чолун кевтэ
Эднэ нүдни асгдв.
Шур-сувсар кеерүлсн
Шархл алтн турута,
Туг-сүүлэсн авн
Төрг-төрг отхта,
Алтн өңгтэ сүүлни
Арднь саглад бээнэ.
Хэлэж күмн ханшго,—
Хаана ундг мөрд!
Хойр ах хэлэн — гиж
Хальр болхдан шахж.
«Эдниг альдас авб эн?»—
Икнь дарукдан келв.—
«Һазрин зөөр һэргт олддг» — гиж,
Кезэнэс нааран келгддг.
Аман цээтл гүүвчи,
Арслң манд олдшго.
Не, Гаврило, дарук базрт
Хотл балһснд авч-одад,
Хаана төрлмүдт хулдад,

Хоюрн мөңгинь хуваж авхмн.
Мөңгтэ күүнд, эврэн меднэч,
Уух, идхнь-дала-нала.
Андн мана һэрг
Альдас олх билэ.
Мөрдэн хама бээхинь
Меддг арһ угалм.
Тенд, энд хээжэһэд,
Тенэд зүүлэд үлдх.
Не, нааран һаран өг!»
Хоюрн тигж бооцв.
Хоорндан теврлдэд байсв.
Кеерэс герүрн хэрв.
Мөрдин тускар күүндэд,
Мөңгнэ халхар зүтклдэд,
Эвд-эмтэр өврмж келдэд —
Игэ йовж гертэн күрв.
Цаг селгэһэрн гүүнэ,
Часнь — часдан, өдрнь — өдртэн,
Амлж бооцсн болзгтан
Ахнр балһс орцхав:
Тенд күргж эдэн хулдхар,
Ирсн кермд дахад,
Эд-тавр хээһэд,
Нертэ хотл балһснд
Немшир ирсн болвза.
Саак маниг тонхар
Салтан хан аашвза,
Бас наньчн кергтэ,
Балһс орх зөвтэ.
Аавасн зөвшөлэн авад,
Аавдан хаалһан йөрөлһэд
Ахнр бурхндан мөргэд,
Хойр мөрэн хулхалж көтлэд,
Хотл балһс темцв.
Асхн сөөһүрн өөрдв.
Яван хонгурн белдв.
Уульнцар йовн-йовж,—
Өдмгэн идн дуулад,
Тигэ йовж теегтэн күрнэ.
Һарарн сөвэһэн тулад,
Кааклзад нойн күүнэһэр
Катгурн орад ирнэ.

Мел цуг өмнк кевтэн...
Мөрднь зуг уга болж.
Һанцхн наадһа бөкндө
Һар-көлинь шөргәнө.
Аршм чикәри наадад,
Армг көләри тавшна;
Хасвчан түшж зогсад,
Хээкрәд Яван уульв:
«Хәәри саарл-буурл мөрдм!
Хамаран одв — гихв?..
Би таниг мууҺар асрлув?
Аль таниг алмс хулхалву?
Хулхач ноха, уга болтха!
Хадин йоралд үктхә!
Тер ноха хөөт төрлдән
Тагтнь цумрад унтха!
Хәәри буурл мөрдм.
Хәәртә алтн-делтм».
Бөкндә тикләнһ инцхәв:
«Бичә зов, Яван», — гив.
Зүткән уга — зовлң ик.
Зуг зөвүрдчнь туслнав,
Айстан алмс бичә хара, —
Ахирчи агтичи авч — одла.
Я, үгән ахрий,
Яван санаҺан бичә зов.
Залу, шулун унж — ав.
Зуг шувтрад унад одвзач.
Эврән бичкн болвчи,
Эңгин мөр көшәхв.
Шунад гүүҺәд оркхларн,
Шулмин бийинһ күцхв.
Көндлңнәд бөкндә өмнһ кевтв.
Күлг деерән Яван мордв.
Чикнәснһ атхж авад,
Чишкәд, чидләри хәәкрв.
Бөкндә мөри босн сегсрәд,
Бийнһ сергәд одв.
Деләри шавдад, хоржңнчкад —
Хасн саадгин сумн мет
Хәләд, нисәд һарв...
Көләсни һарсн тоосни
Күди болад үлдв.

Мел һанцхн агчмин дотр
Мана Яван хулхачнириг күцв.
Хойр ах ээмсэд,
Хуухан маажад, хултхлэв.
Яван хээкрэд теднд:
«Ахнр, хулхалхдан ичхитн йир!
Яванас тадн ухатрхнат.
Яван танас ичртэ,—
Яһвчн мөритн хулхалхш».
Ик ахни ичрт боогдад,
Игж дүүдэн келв:
— «Хээртэ дү мана Яваша,
Нууһад Яахв — мана буру.
Бидн эмэрн ялтсвдн.
Болв, манд жирһл уга:
Тэрэ кедү тэрвчн,
Тартг-туртг тежэлтэвдн
Алван өгдг арһ угад,
Арсимдн йосн шулна.
Түрүһин зовлң ик болад,
Тигэд Гаврилтәһән хоюрн:
Өгх алван яахмб,
Өрнәсн яһж һархмб — гигэд,
Сөөни дуусн зөвчлжәһэд,
Сүүлднь игж шиидлэвдн.—
Мөрдичн кәтләд хулдад,—

Миңһнәс болвчи өгәд;
Ханлтин үгән чамд келәд,
Хувц-хунричи ясар:—
Күсмтә улан махла,
Көлдчнь тааста һосо —
Чамд авч ирхәр
Чирмәж биди йовлавди.
Келхлә зовлң дала!
Көгши өвгмди хуучта,—
Көдлмш кеж чадшго.
Ода яахв, тәвсн-хүвө.—
Ухата күнлмч, эврән меде...»
— «Не, тиим болхла, йовцхатн,
Алти делтә мөрдим хулдти.
Зуг намаг бас дахулти».
Ахир һурнилдәд одна, болв.
Арһ уга «зөв» — гинә.
Асхи бүрүле болна.
Аһар киитрәд ирнә,
Харһуд төөршгон эркәр
Хонг болхар зогсна.
Модна ац дор
Мөрдән цугтнь уяд,
Хотин туңгрцган буулһад,
Хоюрн невчк эдләд,
Кен, ю медж-чидгәри
Күр-күүндвр кецхәнә.
Тигжәһәд, гентки Данило
Теегт тенд һал үзнә.
Гаврило талан хәләһәд,
Зүн нүдәри нирмәд,
Әрә цоңшад хәнәһәд,
Аярхи түүгәри докьялад,
һалур хурһарн заачкад,
һарарн хуухан маажад,—
«Әх, яһси харһив.
Адг ядхдан сар
Әрә үзгдәд һархи яһна.
Яһвчи арһта болх билә.
Бәәс-зогсчалч... цаачи утан
Цоонград һарси болна,
Цур лавта, үзжәнч?
һал түлхм билә,

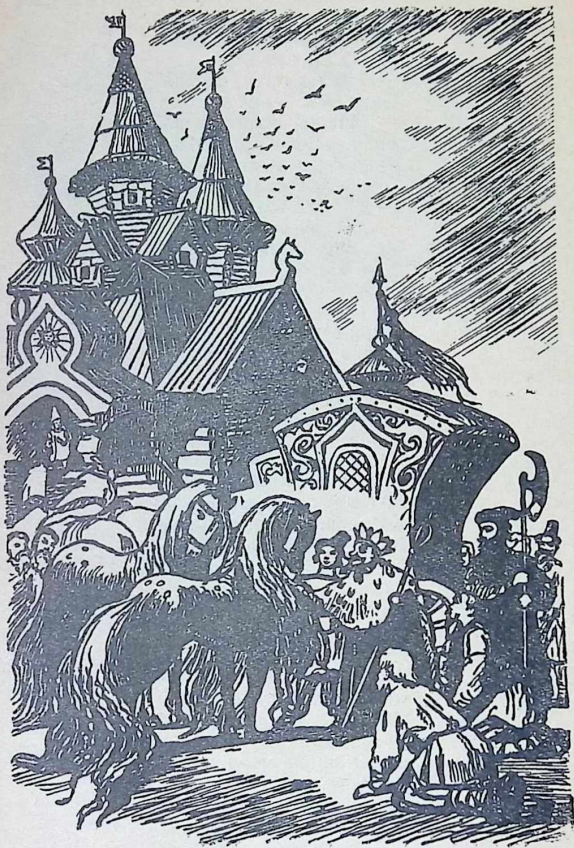
һацата кетә уга бәәж.
 һал авад ирсн болхнь
 һәвһә юмн болх сәнж.
 О, мана Ванюша,
 Одад ирлч, кукн.
 Күүнд келхд — ичр,
 Кетә, цәкүр уга гидг
 Күчр юмн бәәж»...
 «Тенд чамаг алх болтха» —
 Тигж Данило дотран санв.
 «Юн һалинь яһж медхв,
 Йовдци улс хот кежәхлә,
 Яваниг күртл йовж одх.
 һәргтә күүнд һалв-зог,
 һандгта бөкндәһән унад,
 Көләри күчлж дәвәд,
 Күзүһинь һарари иләд,
 Чаһһур хәәкрж дуулад,
 Чикн-сард, нүдн-бүрд
 Уга болад одв.
 «Явана унж йовсни
 Ямаран шулм болхмб?
 Бурхи маниг өршәтн», — гиж,
 Бийән кирслж мөргцхәв.
 һал улм герлтнә,
 һаньрж бөкндә хурдлна.
 Өөрдәд күрәд ирнә.
 Өдршңг кәдә герлтнә.
 Төгәлң акад герл,
 Төрүн һалас утан һархш.
 Яван алцтрад бәәв.
 «Я, әвд юмб. — шулм!
 Тави махла герл бәәнә.
 Түүнәс дуланго, утан һархш.
 Акад һал болхмб?
 А, әвд соньн һалв?..»
 Мөрни келдг болна:
 — «Мел өврж болхмн,
 Энци Шар-Шовуна өрвлг.
 Эркжән уга шалтан тусх, —
 Энүг бичкә кәндә.
 Кемр авси цагтчнь
 Кесг зовлң чамд үзгдх»

— «Келжэ зуг. Тиим боллго!» —
Хамр доран тигж келэд,
Хар һэрг киизцнв.
Шар-Шовуна өрвлгиг
Шүүрч авад цуглад,
Махладан дүрж авад,
Мөрән залж эргүлв.
Хөрү хэрж ирхләнһ,
Хойр ахнь сурснд
Хөрүһинь игж өгв:
Модна йозур шачасн бөөж,
Ирэд бун гихни,
Унтрад төгсжәсн сәнж,
Оочан өвдтл үлөвчн,
Очн үлдсн уга.
Һацата юмн кевтә
Һал унтрад хуурв».
Ахнр Яванан дөөглэд,
Арднь орад инэлдв,
Яван тер саамднь
Ярдг дор орад,
Өвснә түңг дерлэд,
Өр цәэтл суркль.
Босад, мөрдэд, татлдад,
Балһсар орж ирцхәв.
Мөр базрлдг ормднь зогсад,
Манахс бас базрт белдв.
Эн хотл балһсн
Эврән онц йоста:
Хәәкрэд ахлач зарлтл,
Хулда кедго занта.
Үде болхин алднд,
Үүднь генткн секгдэд,
Ахлач һарад йовна.
Арднь сәкүлнь дахна.
Булһн махлаһан үмссн,
Буута хазгудан шаргулсн,
Балһсна ахлач базрур ирнә:
Хажуднь дахсн зарц —
Халхцәәһән тевгтә
Хар улан залу
Алтн турва татад,
Әмн күчәри хәәкрэд,

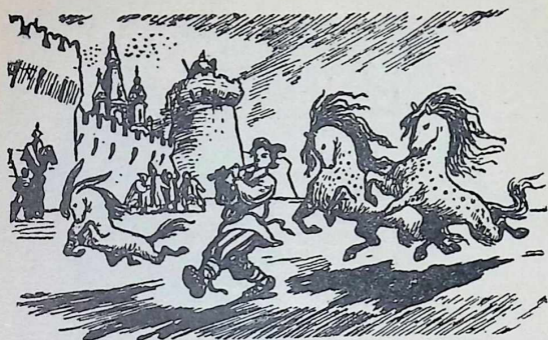
Ахлачин зака зарлна:
 «Гиичнр, лавкан сектн,—
 Хулд-хораһан эклтн.
 Харулчнр, хэлэхэд суутн:
 Хулха күн кевзэ,
 Хуурмг йовдл һарвза.
 Элэ-елдн улс бээһэд,
 Эмт меклэд орквза»...
 Хулдан гиичнр эклэд,
 Ховшад-товшад үрлдэд.
 Хээкрэд бийүрн дуудлдад,
 «Ай, сээдүд, наартн,
 Амулц манаһур залртн,—
 Эдин сәнһ энд бээнэ,
 Эврэн үзн медхт».
 Хулдан эмтн кецхэнэ,
 Хувцан, эдэн авцхана;
 Хулдач мөңгэн тоолн бээж,
 Харулчдан нүдэн нирмнэ.
 Ахлач эврәнни көдчиртәһән
 Аашж йовад өврнэ:—
 Мөрн базрин аһуд
 Мөртә йовһн уга
 Маля-цокх зә уга.
 Дерә-деерән дарцад,
 Юмн йовх арһ уга,
 Яарм дарсн шууган:
 Инәсн, уульсн, хээкрсәр
 Орчлң дарад бээнэ.
 «Эмтн яһад дөгжәхм» — гиж
 Ахлач алң болад —
 «Эмт зааглтн, хаалһ һарһтн» —
 Ардк сәкүлдән закв.
 «Эй, кишго нүцкн көлтнр,
 Хаалһ, хаалһ һарһтн» — гилдэд,
 Аратһыган тачкнулад,
 Ахлачин көдчнр хээкрлдв.
 Тикләнһ эмтн зээнрэд,
 Махлаһан авад геклдэд,
 Мөр һарһад өгв.
 Мөрн-базрин зелд
 Мел өврмж болж,
 Баһ наста, хар зүстә,

Хойр сээхн мөрн;
Эрэ үүрмг отхта
Алти дельни солцһтна.
Сүүлни сээхн саглрад,
Шар алтар асхрна.
Ахлач өвгн халуч болвчн,
Алмацад — гижгән маажв:
«Эдстә бурхдин орчлд
Эмд йовхла—үзгдүл дала»
Келсн үгднь кецәж,
Көдчнр генж мөрглдв.
«Эн мөрдиг бичә көндөтхә.
Эзнәсни хулдж бичә автха»,—
Тигж ахлач закв,
«Өвшәһәд оркдг болвзат,
Инәһәд хәәкрәд орвзат» — гиж
Давти батлж закчкад:
«Эврән өргә орнав,
Эзи хаанд ээлтхнәв»,— гичкәд
Харулинни өрәлинь үлдәчкәд,
Хаанаг орад гүүлгв.
Хаана өргәд ирнә.
Халмси ахлач сөгднә:
«Хаана зергәс, хээрлти,
Хәәчлә бичә харһулти.
Сурсм эн болтха,—
Соңсж хәәри болти».
Хан келх зөвшәл өгв.
— «Хадһаж әәльтх!» — гив.
— «Чадсари би медүлсв,
Цаадкинь эврән аңхрти.
Би балһсна ахлачв,
Бәәси чидлән нөлгө
Үни седкләри церглдв.
Үүлән кинж күцәдв.
«Меджәнәв, меджәнәв».
Би эндр отрядтәһән
Базрт күрәд ирхләм,
Мөри-базриг бүтәси
Миңһн әмти шуугжаж.
«Ода яахв» — гижәһәд,
Отрядтан закад таралһвв.
Дунднь орад хәлән — гихнь,—

Хан-зергм өршэтхэ!
Өмнм мөрд зерглжэнэ.
Эрэдтнь хойр мөрн зогсжана.
Залу наста, хар-зүстэ,
Медг-үлг отхта,
Мел алтн делтэ.
Сээхн алтн сүүлни
Саһгинь дарад саглрж,
Хурдн, алмс турунь
Хорха сувсар кеерүлгдж.
Нам тиим мөрд
Нүдм үзх бээтхэ,
Нөртм орад уга».
Хан энүг соңсчкад,
Хээкрж тергэн татулв:
— «Мөрд йовж хэлэлһтэ,
Мөрднь,— соньн үзгдүл
Мини боладчн бээх». болв.
Тергн белн — үүднд.
Тигтл хан кеерэд:
Ямта хувцан үмсэд,
Яарм орад харв.
Эмн-сэкул цергнь
Арднь дахад шагшв.
Мөрдин хашад орад ирв,
Мөргэд өмнни унцхав.
Хаандан «ура» — хээкрлдв.
Хан хэрүднь гекв.
Тег-тусад һэрэдэд,
Тергнэсн бууһад одв...
Нам эн мөрдэс хан
Нүдэн хуулж чадхш:
Хойр тални харна,
Хэрү эргн хэлэнэ;
Эвлүн нерэр дуудад,
Эңкрлж зооһинь илнэ.
Элдв күзүһинь күзүдэд,
Эрвн делинь самлад,
Хантлан хэлэж авчкад,
Хэрү эргэд сурв:
«Эй, залус, келлтн,—
Эн кенэ мөрдв?..
Эзнь эднэ кем-би?»

Яван сүвэһэн түшэд,
Йосн нойна бээдлтэ.
Ахиринни ардас һарад,
Хаана өмн одчкад,
Хэрүһинь игж өгв:
— «Хан, эн мөрд-мини.
Эднэ эзнэ — бас бив».
— «Не, би хулдж авнав.
Нанд мөрдэн хулднч?»
— «Уга, би дольнав».
— «Дольгтнь ю авнач?»
— «Хойр тавн махла мөңг» —
— «Хэрнь арвн махла болжахгов».
Хан дунго мөңгинь чиңнүрдүлнэ,
Хан йир өгэнчр сэнж:
Хээрлэд тавна цаас немж.
Ке цоохр бүстэ,
Күрң сатья шилвүртэ,
Алтар шахсн хувцта
Арвн буурл мөрч
Хармудиг шагшрад көтлэд,
Хаана конюшни темцнэ.
Минь тигж йовад,
Мөрд гентки буцлдв,
Цулвуран татж бухлдад,
Цуг мөрчнриг көлврүлэд;
Хазаран, ногтан таслчкад,
Хэрү Яванур гүүлдэд ирнэ.
Хан хэрү Яванур ирнэ:
«Мөрд му зацнад,
Манахнд күч өгчэхш,
Эврэн бийчн йовж,
Өргэдм одж көдл», — гинэ, —
— «Алтн мөңгэр кеерүлэд,
Эвртэ сээхнэр хувцлад.
Өөкн дотрк бөр мет,
Аль сансарн бээхч.
Цаһан хаана мөрчнриг
Цугтаһинь чи толһал,
Хан күн нег зэрлгтэ
Хэрнь, зөвйи?» — болна.
— «Эн болдг... амрчатн».
Эзн хаана өргэд бээһэд,

Алтар кеерүлсн хувцта,
Аль-сансарн жирхэд,
Мана хаана закаһар
Мөрчирт толһач болад;
Эндэн келхд, би-хаһлш
Эзн хаана түшмл болжанав».
Соньн юмба!.. не болтха.
Зөв, хан, чамд церглнэв.
Болв урдаснь бооцчий:
Намаг бичэ цоко,
Нөрим хантл унтул.
Эс тийк болхла...
Э-э, орһад эрлхв».
Балһсна уульнц дундахур
Бееләнән һартан дайлад,
Мөрдән дуудад бишкүрдэд,
Мана Яван һарад йовна.
Тер һэргинни дуунд
Тавшад мөрднь биилнэ.
Бөкндэ-күлгнь нег үлү
Бийән әмтнд өврүлв:
Сууж босад гелдглзэд,
Соньн кевәр биилв.
Тер хоорнд ахирнь
Тооцаһн кеж авад;

Бүсдэн мөңгэн шидэд,
Болх-дүнггэр эркэн ууһад,
Герүрн хэрэд харна.
Күрч ирэд-гертэн
Керүл-цүүгэн угаһар
Мөңгэн хуваж авад,
Мел даруһь гер-авад;
Дү Яванан йөрэхэд,
Дураһн жирхэд бөөнө.
Теднэн дав-дер оркжай,—
Тууляһн дакнаһн эклж
Орһн номта эмтн
Аг-зооган кетхэ-гед;
Хаанд церг церглжэхэд,
Хаана мөрчнр толһалжаһад,
Явана һарһсн йовдлг,
Юуһинь нуухв, соңсхий:
Яһж доһамд хуврһсн,
Яһж һалта өдөн геесн,
Яһж Шар-Шову бэрһсн,
Яһж хана күүк орһулһсн,
Яһж билцгт одһсн,
Яһж теңгрүр эльч болһсн,
Яһж һарна селэнд
Китин буру эрһсн;
Яһж оли ээлин хоорнд
һучн керм харсж авһсн;
Яһж хээһнд эс чангдһсн,
Яһж туурһсн сээһн болһсн,
Келхд: мана үг —
Яһж Яван хан болһсн.

ХОИРДГЧ ХУВЭРНЬ

Тууль түргэр келгддг,
Керг уданар кегддг.

Бирми Явана ээлэс
Бидн келврэн эклвдн.
Хоңрас болн күрнгэс
Хуршгта эвд арнзлас.
Ямад теңгс орцхаж;
Уулс урһмлар бүтэгдж;
Агт алтн ногтасн алдрж,
Алтн шар нарнур хэльж. —
Хажуднь хар үүлн.
Тенд һал цэклж,
Тенгрэр онтрһу күржнж.
Түрд гижэ. Энчнь-эклцнь.
Тууль ардаснь аашна —
Яһж теңгс — дала дер,
Буян гидг арл дотр,
Ө-шуһу моднд,
Үкэрин яршг бээнэ.
Үн-дотр күүкн кевтнэ.
Халвңһ деернь дуулна,
Хар аң хурдлна.
Эн зуг эклцнь —
Дарунь тууль дахлдн ирх.

Не, оln эмтн,
Олули цуһарн соџстн;
Мана дүүвр залу
Эзн-хаана өөр наалдад,
Мөрчиринни толһач дүүгэд бээнэ.
Мел түрмшг уга бээнэ.
Ахнран чигн санхш,
Аавдан чигн зовхш,
Хаана өргән тускар
Хаңхдан бас авхш.
Юн энүнд кергтэв?—
Яван улан махлата.
Ке сээхн хувцта,
Улан сатья һосдни
Арвн авдрт эрэ багтна.
Дурн күрсән эдлнэ,
Дурта цагтан унтна.
Тедү-эдү болжатлни
Теднэс нег залу
Яваниг мел шинжлэд,
Яах кеехинь гетэд бээнэ.
Яһад тер залу
Яванд шүд-хазжахинь
Медхд мел амрхн:
Мана Явана өмн
Мөрчирин толһач бээсмн.
Бояр улсин көвүд дунд
Басл «бив» — гижэсмн.
— «һазаһас ирсн домбриг
һээлж өргәһэс көөлһнэв»,— гиж,
Андһар тэвэд һалзурад,
Ама-алдад бээдмн.
Болв бийинни сансан далдлад,
Нүднь-му, чикнь дүлэ —
Нам зүүлг бээдл һарад,
«Зогсча, киртэ-мужг,
Зуг чамд күрхв»,— гиж,
Даң тигэд дотран
Даңгин санад йовла.
Тавн дола хонхин алднд
Тер залу темдглнэ:
Яван мөрдән асрхш:
Арва, буудя өгхш,

Эргж, уһаж цеврлхш.
О, йир акад юмн,—
Онъдин мөрдни цевр:
Савндсн мет гилгр,
Самлсн эдл жилмһр
Делни отхта — шалу болна.
Дерни саңгнань саглрна.
Нооснь мел атлс;
Нам акад юмн:
Өмнэснь буудя тасрхш,
Урһад бээдг бээдлтэ;
Оңһц дүүрн усн
Ода кечксн кевтэ,—
Онъдин мелмлзэд бээнэ.
«Акад юмн болхмб?» — гед,
Одак залу шуукрна.
Алдг уга энүг
Алмс эргдг болх.
Бээс чамаг гетлһтэ,
Бэрж авч үзлһтэ.
Юмн эс болхла,
Яһад болвчн чамаг,
Худл-ховиг хутхад,
Хаанд чамаг муутхат:
Хаана хээртэ мөрдиг
Хэлэнэв — гиж ирчкэд,
Олн зүсн аальта —
Удһн-бө бээдлтэ
Алмсла ханьцад гүрдмннэ.
Эрк махан хувацна,
Чонжд одж мөргхш.
Чик номо умшхш.
Мацг бэрх цагт
Мах идэд сууна».
Игж Яваниг муутххар
Эн залу зээдв.
Эн асхни бийдни
Одак залу конюшнд ирэд,
Арваһар бийэн бүркчкэд,
Арһул, бултад кевтнэ.
Сөөни өрэлин алдн болна:
Сүрдэд өрчнь өвднэ,
Шуурха харһа заагур

Ширтэд хэлэхэд кевтнэ.
Алмс ирхиг күлэнэ.
Ца... Күрэд ирв.
Үүдн арһул жиигв.
Үргэд мөрд түргв.
Көгшн мөрч орад ирв,
Аярхн үүдэн төдгль,
Арһул махлаһан авад,
Терз-дер тэвэд,
Түнэс кенчрт оралһата
Шаңһа хазна болм,
Шар-Шовуна өрвлг һарһв.—
Сарул болад одв.
Саак залу хээкрчкн гив.
Эн-тусад бөгдив,
Арва дерэсни дошв.
Алмс юм меджэхш.
Өдэн онһид тэвчкэд,
Мөрдэн уһаһад арчад,
Дел сүүлинь гүрнэ,
Дурта дууһан дуулна.
Тер хоорнд одак залу
Тачкнад өргнь — хавжцнад бээж.
Нүүлтэ алмсин кежэсиг
Нүднәнни булцгар хэлэв,—
Юн бирмн болхмб?
Яһтлан игж кеерсмб?
Өвр уга, өргиднь сахл уга.
Ямаран эвртэ көвүн.
Үсни жилмһр, күсмтэ,
Үмссн киилгнь хатхмрта,
Улаң сатья һоста.
Уй, мел Явана бээдлтэ.
Я, акад юмб?
Яван мен кевтэ.
«Э, һэвһэ күүнэсн авчатн»,
Му ухандан хадһлсичн,
Маңһдур хаанд күргхв.
Өшөһән чамас авхв,
Эрсичнь һартчнь бэрүлхв...
Маңһдур ирх ээмшгиг
Мана Яван меджэхш.
Дуулн бээж делинь гүрв,

Дуту уга арчв.
Дунд уга усинь кев,
Дүүргэд арвахинь асхв.
Эвшэв, өрвлгэн цуглж авад,
Махлаһан дерләд мөрдиннь ард
Мана Яван кевтв.
Өр цээхин алднд
Одак залу көндрв.
Еруслан кевтэ хоржцнад,
Яван унтсиг үзэд,
Арһул ормасн бууһад,
Аярхи Яванур мөлкж ирэд,
Өрвлгинь махлаһаснь авн,
Уга болад одв.
Одак залу гүүгэд,
Өрлэ хаанаһур ирэд,
Толһаһан тасртл мөргчкэд,
Тер хаанд медулв:
— «Хан, тана өмнтн
Хээрлтн, буруһан эржэнэв —
Хээчлэ бичэ харһултн
Хээрхн, соңсхитн эржэнэв».
— «Ховдглл уга кел» — гиж,
Хан эвшэн закв.
Айстан худл келхлэрн,
Аратьник авхан мед!»
Одак залу эрэхн — гиж:
«О, хан хээрлтн,
Мел чамд, кристос үзтхэ,
Мини медулгчм — үнн:
Мана Явана меддгнь дала.
Зуг чамас нуужана.
Зөөрнь — алтн мөңгн биш
Шар-Шовуна өдн...»
— Шар-Шовуна? Кишвэ!
Яах — билэ, тиим байн!
Яван, мэлэ үзхч.
«Түүнэнтн меддг юмнь
Төрүн терхн биш», — гигэд,
Одак залу арһул эклв, —
һанцхн өдн болхла,
һээһэ бээж тертн.
«Кемр нанд захла,

Күрэд, бэрэд Шар-Шовуг
Хаана өргэд залхв», — гед,
Хэрнь энти көөрнэ». —
Тигж төгскэд ховч,
Төгэ кевтэ тоһшлад,
Хаана ширэд өөрдэд,
Хээртэ өдэн өргв.
Хан хэләһэд, өврэд,
Сахлан илэд, инәһэд,
Өднә үзүринь хазв,
Өтр хээрцгтән дүрв.
Хан хээкрэд, уурлад,
Хойр-һурв давтад,
Һарарн заңһад завдад,
«Һәргиг шулун дуудти!» — гив.
Яһлав, зарц нойдуднь
Яваниг дуудхар гүүхләрн. —
Булнд бүдрж киислдэд,
Борталдад цуһар унцхав.
Хан түүгинь һәәхэд,
Хәврһән хатхлтл инәв.
Сәәдүднь түүгинь үзэд, —
Сәәнд үзгдхин кергт
Дөгэд нүдән нирмлдэд,
Дакад нежэд киислдв.
Хан түүнднь ханж,
Хээрлж махлаһар шаңив.
Тигэд оч зарц сәәдүднь
Яваниг дуудхар йовцхав.
Альвн-дольгнан хайж,
Адһж тедн гүүв.
Мөрнә хашад ирэд,
Мел үүдинь делгж секэд,
Көләрн һәргиг мааслдна,
Көлврүлэд бөөрәрнь девснә.
Өрәл час ноолдна,
Эс серүлж чадна,
Арһан барад сүүлднь
Ацта сәвүрәр серүлв.
«Юн юмсвт энүнд?» — гед,
Яван уурлад босв —
Аратьнигдад авхнь, таниг
Айстан Яваниг серүлдгән уурхт»,

Сээдүд Яванд келнэ:
 «Я, Янлав, хан закв,
 Яван, чамаг наар гилгв».

— «Хан?.. не зөв.— Хувцлад,—
 Хэртн, дахлдн ирхв».— гиж
 Элчирт Яван келв.
 Күлтэн үмсэд, кеерэд,
 Бүсэн бүслэд, бийэн ясад,
 Нүүрэн уһаж, үсэн самлад,
 Шилвүрэн бүсдэн хавчулад,
 Шилвкэд Яван харв.
 Яван хаанд ирв,
 Йос күндлж мөргв.
 Хойр дакж хоолан ясад
 «Юцгад серүлв — ч?» — гив.
 Зүн нүдэн дарад,
 Зөвөр уурта хэлэжэһэд,
 Хан цухлдад хээкрв:
 «Дууһан уур!
 Мана зэрлгин эрkd
 Мел тагчг боло.
 Шаһа ик зөөрө —
 Шар-Шовуна өрвлг — нуужч.
 Ханйи би, аль хан биший?
 Хэрүһинь өг, буру келтн!
 Зуг Яван заһчкад:
 «Зогча» — гинэ өмнэснь.
 Махлаһан чамд өгснгов,—
 Мини юутаг Яһж медвч?
 Чи ээльдэч болзач?
 Не, түүрмдэн суулһ намаг.
 Зак ода, модар шахул.
 Өдн уга, ода чилж».

— «Келе, арсичн авхв!..»
 — «Келэ эс бээнүв. Өдн уга.
 Альдас авхв — эвд юм?
 Хан хурдлж босад,
 Хээрцгэн секэд үзүлв:
 Не, Яһвч?.. Нуухар седвч?
 Уга, гөрдж һаршгоч!
 Эн юмб? А? Яванд арһго.
 Модна хамтхасн мет
 Мана Яван чичрв

Ээчкэд махлаһан алдад,
Ээмсэд яахан эс медв.
«Яһжана, залу?..
Зогсча зуг, чамаг!» —
Хан тигэд хээкрв.
— «Хан, мини буру,
Хөөнни худл келхшив». —
Өвдглж, эрэд мөргв.
— Не түрүн гемичн
Тэвж өгчөнэв чамд.
«Би ууртав, бурхн өршөг.
Уурта цаглам дакад харһхла,
Үсичн толһатаһинь авхв.
Үзжэнч, би ямаран!
Олн үг керг уга,
Би игж соңслав:
«Нанд закад тэвхлэ,
Нартсн Шар-Шовуг
Зөөр кеж хаана өргэд
Залж-ирж чадхв». — гиж
Көөрдг бээж — чи.
Тер келсн үгэн
Түргэр йовж күцэ!
Яван дорасн өсрж босв.
«Я, яһлав, келсн угав,
Өднэ тускар нуужахшив.
Шовуна тускнь — худл.
Өңгэр келжэнэч. Дуричнь». —
Хан сахлан чичрүлэд,
Халта кевэр хээкрв:
«Яһна?.. Нанла зүткхэр седжэнчи?
Мел һурвн долан хонгт
Мана хан — өргэд,
Шар-Шову эс авч ирхлэчн —
Чамаг усн дор орвчн,
Олж авч ирэд,
Хаана заканла харһулад,
Хээчэр күзүһичнь керчүлхв.
Үгдэн эс күрхнь
Эн сахлан зальгсв!
Һар мухла!» Яван ууляд, —
Бөкндэ бээсн өвснэ хашадан
Бөгдиһэд орад ирв.

Бөкндә Яванан үзчкәд,
Бииләд авхар седчкәд,
Уульсн нульмсинь хәләчкәд,
Эврән уульн — алдв.
Яван, Яһад атив-чи?
Юңгад толһачн һудив?—
Көлинь шөргән бәәж,
Күлгнь игж сурв:
«Чееждән бәәсн зовлңган
Чи нанас бичә ну.
Чамд нөкд болхв.
Аль бийчнь эвгә — йи?
Аль шалтан тусву?..»
Яван күлгән күзүдәд,
Өргндән шаһад үмсәд:
«Ой, күлг, шалтан тусв.
Шар-Шову авхулхар намаг
Шоодад хан көөчкв.
Ода Яһдмб, бөкндә?»
Өмнәсни бөкндән келнә:
«Келдгго, шалтан тусж,
Күлгчн, болв, туслж чадхв.
Мини үг эс соңсар
Мел эн шалтан тусв.
Балһс орж аашад
Шар-Шовуна өдө
Бичә ав — гиж,
Би чамас кедү ээрләв?
Орк, Яван,— шалтан.
Олн, олн зовлң
Үүнәс көлтә үзхч» — гилүв.
Мини үгин үниг
Мел ода медвч.
Болв иньгин седкләр келхд
Эне ач,— ач биш;
Үзүлх ачм одачн — өмнө.
Чи ода хаанур од.
Чикднь цәәлһәд кел:
«Хан нанд шулуһар
Хойр тевш-цаһан буудя.
Теңсин телтрәс ирдг
Тиим сән ундан кергтә.
Маһдур шар-герлә—

Мана йовх болзг.
Эн Яван хаанур ирв.
Илднь цээлхэд келв:
«Не, хан, нанд кергтэни:—
Хойр тевш цаһан буудя.
Теңгсин телтрэс ирдг
Тним сэн ундан
Минь эднэн адһа
Маңһдур шар-герлә
Мана йовх болзг».
Хан зарц сээдүдэр
Хамг сурсинь күцэлһв.
Мана Яваниг магтад
«Менд йов» — гив.
Дарук өдртнь — өрлө
Дуудж мөрнь Яванан серүлэд:
«Эй, эзн унтснь — болх.
Эклх кергин цаг ирв». .
Тигэд Явашк босв,
Тер хаалһд белдв.
Тевштэ буудяһан авад;
Теңгс цаһин ундаһан авад;
Хувцан дулалж үмсв,
Хурдн деерэн мордв.
Өрөл өдмгэн үмкэд,
Өр цээхиг хэлэхэд,
Шар-Шову хээһэд харв.
Долан хонгт йовад,
Диг сүүлднь — нээмдгчднь
Нигт модар орад ирнэ.
Явандан мөрнь келдг болна:
«Энүнд царц бээнэ,
Царцгин дунд уул.
Цаһан мөңгнэс бүрдж;
Минь үүнд, хар-дүнлэ
Шар-Шовуд нисж ирдмн,
Булгин уснас уудмн.
Бидн энүнд гетхмн»—
Үгэн келж төгскэд.
Үкс гүүж царцгур орна.
Ямр сээхн сөг-ви!
Яһсн көк ноһанб!
Үлэсн салькнд нөөхлхлэнь,

Очн өсрэд-цацгдна.
Көк ноһан заагурни
Келдгго сээхн цецгүд.
Эн теегин дундни—
Үүлн өңгтэ уул.
Цевр цаһан мөңгнэс бүрдж,
Цеврүтн дүңгәһэд бээнэ.
Нарн зуни герлэрн
Намчрулж уулиг цээлһнэ.
Олн салаһарнь алтар урсад,
Ора деернь асна.
Мөрн уулиг белэрнь давшад,
Мел ораднь күрэд,
Дууна дүңгә гүүчкэд,
Доран зогсчаһад келнэ:
Удл уга сө эклх, Яван,
Нег тевшдән буудяһан кеһэд,
Наадк тевшәрн бүркж авад,
Наалдад гетэд кевт.
Цолвң-одн һархас урд
Цуһар нисж ирцхэх,
Буудя чоңкад шуугад,
Бийснь эврәһәрн хээкрлдх.
Өөрдэд ирсинь шүүре.
Шар-Шову бәрхләрн
Шулун намаг-дууд,
Тер дарунь бийм
Теслго гүүһэд ирхв».
«Бийм шатхла яахв?» — гиж,
Күлтән делгн бээж,
Күлгтән Яван келв.—
Беелә зүүхм кевтә:
Домбр догшар шатадг болх.
Тер зуур мөрн әрлв.
Түңшәд Яван мөлкәд,
Тевш доран орв.
Тагчг болад кевтв.
Удлго, сөөни өрәлин алднд,
Уулин ора герлтәд,
Шуд өдр кеһэд,
Шар-Шовуд нисж ирв.
Тогляд, хээкрәд, гүүлдәд,
Тевштә буудяһас чоңкв.

Теднэс бултсн мана Яван
Тевш дорас хэлэв.
Һанцхн бийлэрн күүндэд,
Һаран игэд сарсалһад:
«Я, чамаг алмсн күчн!
Яһсн олн юмб!
Тэв-һар бээх кевтэ.
Тун цугтнь бэрэд авхнь—
Тавта орш болх билэ.
Келж болшго, эвр сээхн,
Көлнь цугтан улан,
Ай, сүүлнь-теңкэн уга.
Тиним сүл такадчн уга.
Хэлэлч, Ямарн герлтэ,
Хаана бешлэ эдл кевтэ.
Мана Яван үгэн төгскэд,
Муудан күрч тевшэсн һарад,
Тевшүр мөлкж ирэд,
Туг сүүлэснь атхв.
«Ой, күлг-бөкндэ!
Ирич, хээмнь, шулуһар,—
Шову бэрэд авчквв!»—гед
Шуугад эргү хээкрв.
Бөкндэ удлго ирв:
«Э, эзм туурв,— гиж,
Мөрн эзэн буульв.
Шулун тулмдан дүрич,
Сээнэр батлж бооһич,
Хэрнь, түргн адһж,
Хэрү мөртэн орий.»
— «Уга, зогсча шовуд үргэнэв.
Хээкржэх бээдлинь хэлэлч».
Тигж келэд Яван
Тулмарн тедниг үргэв.
Заляр дэрвкэд, асад,
Зерг нисэд һарцхав.
Эргндэн һал падрулад,
Уул һатлад эрлв.
Бас теднэ ардаснь
Бееләһәрн заһһад Яван,
Ад гемтә юмниңг,
Аман цуцртл хээкрв.
Шовуд үүлнлэ худхлдв,

Шамдж манахс бедрв.
Хаана зөөрэн авад,
Хэрэд герүрн темцв.
Хотл балһсндан ирнэ,
Хан Яванас сурна:
—«Не, Шар-Шову авч ирв-чи?»
Ховч залу һурниһэд,
Хурһ-хумсан хазна.
—«Авч ирлго, Яах-билэ»,
Авглж Яван хэрү өгв.
—«Хама бээнэ?» — «Невчк күлэжэ,
Хамг терз, үүдэн
Харңһу кеж хаалһ».
Тииклэнь сээдүд гүүлдэд,
Терз, үүдэн оньслв.
Тигэд Яван тулман секэд:
«Не, эмгн, йов!»—болв.
Гер дүүрэд герл падрв.
Гертк улс нүдэн халхлв.
Ор дарад хан хээкрв.
«Ой, түүмр, түүмр!
Ус цацтн яһлав!
Унтратн шулуһар, унтратн»,—гив.
Яван үктлэн инэн бээж,
Яхлад элкэн теврн йовж:
«Энчн түүмр бишлм,
Эн шовуна герллм
Хээртэ сэн зог,
Хан, чамд авч иржв.
Хан Яванд келнэ:
«Нанд чи таасгдвч,
Нам седклим сергәһэд,
Куки, Ванюшка, чамар
Көдчэн кеж авнав».
Саак ховч залу
Сад болхан седж сәнж,
Хамр доран һуңшад,
Харал тэвж бээнэ:
«Уга, нусха зогсча
Ода кергчн эн кевәр
Оньдин күцэд бээхго.
«Сээхн иньгм» чамд
Сүүлдчнь һад хавчулхв.

Хойр-хурви дола хонад,
 Хаана заминд цуглрад,
 Балин ус уулдад,
 Бийэн сергэж Ерусланиг умшад,
 Ниргж суусн сүүрд
 Нег зарц келнэ:
 «Эх, нег сэн дегтр
 Эндр күүнэс авб-би.
 Тиим ик дегтр биш,
 Тавхн тууль бээнэ.
 Туульс болхларн — туульс
 Төрүн соңсж ханшгот.—
 Яһсн күчр уханб!»
 Нег дууһар — «не келе».—гилдв.
 «Не алькинъ соңснат?»
 Терти тавн туульһм, хэлэлтн:
 Түрүнкнъ — зорхна туск;
 Хойрдгчнъ хаана туск;
 Ёурвдгчнъ... юн билэ... Э.
 Ёарх үзгин нойна тууж.
 Дөрвдгчнъ Бобыл нойн,
 Тавдгчнъ... тавдгчнъ... ой мартжв.
 Тавдгч туульд келгднэ...
 Мел эргэд һарч өгчэхш...»—
 —«Хая, эрлһ цааран.» «зогсча.»
 —«Сэн күүкн болвза?»
 —«Мөн. тавдгчднъ келгддгнъ—
 Рагни хан күүкн.
 Не, алькинъ танд, иньгүд,
 Эклж келтхэ гинэт?»
 «Хан күүк» — гилдэд хээкрлдв.—
 Хаана тускар соңславдн,
 Ай, седкл сергэх
 Рагнин тускар кел.»
 Зарц дүңгэж суучкад,
 Зөөж тэвэд эклв:
 Тенд холо-хэр нутгт
 Теңгс-дала бээдгж.
 Тер усар бээдлни
 Терс эмтн йовдгж.
 Орс номта һазрас:
 Эгл хар эмтнэс,
 Эвлгч нойн — сээнэс,

Эн үмкэ теңгсэр
Эс йовж күмн.
Йовдцн улсин зэңгинь—
Йир нег күүкн бээдгж.
Йирин күүкн бишж,
Сарин төрски үрнж,
Нарни харлдцсн дүж.
Эмтнэ келэр болхла,
Ахрхн улан девлтэ,
Алтн оңһц көлгтэ,
Цаһан мөңгн хээвтэ.
Эврэн бийнь залад,
Элдв дууһан дуулад,
Биивэн татад эңсүлэд,
Бийнь сансарн бээдгж.
Ховч һэрэдж бууһад,
Хурдарн өргэ темцв.
Хаанд гүүж ирэд,
Маңнаһан цоортл мөргэд,
Минь игж келв:
«Буруһан эрж сурхар
Би хаандан ирвв,
Хээчлэ бичэ харһул,
Хээрн болтн, соңстн».
«Зуг үн кел».— гиж,
Хан орнаһн хээкрв.
«Бидн эндр заминд
Бээдличнь йөрәһэд уужалавдн.
Зарц улсиннь негнь
Зоогта тууль келжэлэ.
Келсн тер туульд
Күүкн рагни бээж.
Чини көдч көвүн
Чини сахлар болзад,
Келсн күүкиг меднэв,
Кемр нанд даалһхла,
Күрэд авад ирхв — гиж,
Көөрч тер келв»,—гинэ.
Мөргж бас киисэд,
Маңнаһан цоолн алдв.
«Эй, көтчиг дуудтн».— гиж,
Эзн хан хээкрв.
Сээдүд Яванур гүүлдэд,

Серулж күчэр босхад,
Нег мөсн киилгтэһинь
Нөөрмү авч ирв.
Хан игэд эклв: «Соңсчан — чи,
Ванюша, чамд муутхмж ирв,
Минь ода игж келжч:
«Бас талдан шову
Бэрж авха арһтав,
Алһн шову бээтхэ,
Рагни хан күүк
Авад чигн ирхв»,—гиж
Олһн эмтнэ нүүрт
Одахн тигж көөрчч».
Ой яһжанач, бурхн туслг, — гед
Яван көтч эклв.
Нам би айстан
Нөөрмүһөр келсн болхв.
«Мектэһичн меднэв. Болв—
Мини толһа чадхгоч!
Халта хаана өргн чичрв,—
Хээкрэд Яванур босв.
«Чамла би зарһцхм-би?
Һурвн долан хонгин дунд
Һараснь көтлж ирэд,
Һэрвд бээшндм үзүл.
Эс тигдмн болхлачн
Эврәннь сахлан зальгсв:—
Хама одвчн чамаг,
Хээж авч ирэд,
Хээчлэ би харһулхв!
Һар, кишвэ!..» Яван ууляд,
Күлгин кевтсн хашад
Күрэд ирдг болна.
«Явашка юңгад атив-чи? »
Яһад толһачн һудив?
Аль көөркүм, гемнв-чи?
Ээмшгтэ шалтан тусву?»—гиж
Күлгнь эзнэсн сурв.
Күлгән күзүдэд киисэд,
Теврэд үмсн келнэ:
«Ой, шалтан тусв.»—болна,—
Хан күүк авч ир, — гиж,
Хан нанд закв,

Хээмнь, ода яндмб? — гиж,
Хэрү күлгэсн сурв.
«Келдгго шалтан тусж. Болв
Күлгчн чамд туслхв.
Мини үг эс соцссар
Мел эн шалтан тусв.
Зуг иньгин седклэр келхд—
Үзүлсн ача-ач биш,
Үзх ач-өмн бээнэ.
Чн ода хаанд одад,
Игж кел: күүк бэрхд
Иим хойр эңг эде,
Алтар хатхсн чачр,
Ааһ сав тергүтн,
Эмтэхн зер-земш,
Уухд таалмжта ундан,
Эн хамг юмн
Эрки манд кергтэ». — ги.
Зергд ирж Яван
Зөвэн игж күргв:
«Хан күүк бэрхин төлө
Хойр эңг эде кергтэ,
Алтар хатхсн чачр,
Ааһ-сав тергүтн,
Эмтэхн зер-земш.
Уухд таалмжта унд «— өгтн.»
—«Керго гигэд бээхэр
Кезэнэ тигэд келх билү».
Хан ордан кевтн — кевтж,
Хээкрэд сээдүдтэн закад,
Явана сурсн тоотиг
Ярдл уга күцэлһв.
Мана Яваниг магтад,
«Менд йов» — гив.
Дарук өдрнь — өрлө
Бөкндэ Яванан серүлв:
«Бос эзн, болж унтснь.
Кергин цагнь ирв».
Яван босад суняв.
Йовх хаалһдан белдв.
Хойр эңг эдэн,
Алтар хатхсн чачран,
Ааһ-сав хамган,

Эмтэхн зер-земшэн,
Теңсин телтрэс авхулдг
Тиим сэн ундаһан
Дүүргэд мишгтэн дүрэд,
Деесэр батлж бооһад,
Дулалад хувцан үмсв,
Өрвтр күлгэн унад,
Өдмгэн үмкж авад,
Нэтг рагни хээһэд,
Нарн нарх үзг хэләһэд,
Ут улан тоосан
Оһтрһуд хадулад,
Уга болад одв.
Долан хонтгт йовад,
Диг сүүлднь — нээмдгчднь,
Нигт модар орад ирнө.
Явандан мөрнь келнө:
«Эн хаалһ далаһур одна.
Төгрг жилин дуусн
Тер рагни түнд бээнэ;
Зуг хойрхн өдр
Зооглж һазрт бууна.
Маңһдур эврэн үзхч».
Тигж Явандан келчкөд,
Теңгс-далаһур гүүв
Ик цаһан дольгад
Усна туршарт наадна.
Нань һә болг
Негчн юмн үзгдхш.
Яван мөрнәсн буув.
Мөрнь Явандан келв:
«Не, чачран тат.
Дотрнь эдэн делгэд,
Деернь хот — хоолан белд:
Эмтэхн зер-земшэн тэв.
Теңгсин телтрэс авхулсн
Тиим-иим ундаһан тэв.
Бийчнь чачр ташрлад,
Бас белдж ав.
Үзжәнч? Оңһц торлзж йовна...
Энчн хан күүкн аашна.
Ирэд чачрт орхла.
Идхән идэд, уухан уутха.

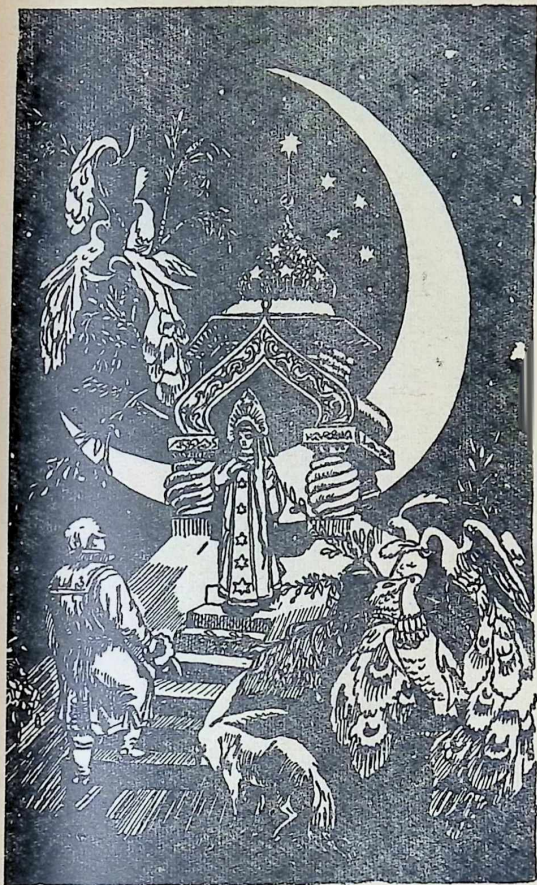
Биивэн эклэд татхлань
Бийчи мед-цаг болсинь:
Адһж чачрур орад,
Рагни күүкиг бэр.
Чаңһур зуг атх,
Чи намаг дууд.
Түрүн закахичн соңсн
Түдл уга ирхв.
Тигэд йовхвдн. Зуг хэлэжэ.
Арһан бичкэ хармн.
Алдад унтад орквзач.—
Үүл чамас хөһхго.
Нүдн бүрд—мөрн эрлв.
Чачрин ца Яван бултв.
Хан күүк хэлэхэр
Хучлад нүк һарһв.
Чилгр өдр болв
Чачрур рагни ирв.
Биивэн бэрж орад,
Белдсн хотиг эдлв.
«Э, рагни гидгнь энж.
Эн туульд келгддгж — гиж,
Көтч ухалж кевтнэ.
Хан-күүки гих-нерн
Хэлэлт юн бөөхмб үүнднь?!
Өлн цаһан өңгтэ,
Эрэ торсн нэрхн,
Бүслүрэрн һурвн бершг.
Я, көлнь, көлнь!
Йосн һуужмул шилвтэ.
Энүнд дурлснь дурлг,
Өңгэр өгвчи авшгов.»
Гентки рагни биивэн татв.
Генэртэ сээхн дахж дуулв.
Нам Яван яһсан медлго,
Нудрман дерләд үргләд,
Айсин сээхнд саатулгдад,
Амрад унтад одна.
Суусн нарна сүүр бөкв,
Күлг деернь инцхэв.
Көлэрн түлкж босхв.
Уурта дууһар келв:
«Унт, хээмнь, өр цээтл.

Унт, үүллэ харһтлан.
Намаг хээчлэ харһулхго».
Арһ уга, Яван уульв.
Уульн бээж сурв,
Күлгәси буруһан эрв:
«Явандан геминь тэвж өгич.
Яһвчн дакж унтшгов»
«Не, бурхн тэвж өгтхә».
Ясад авхвдн,— болв.
Яван дакж бичә унт.
Маңһдур өрүн өрлө
Рагни күүкн дакн
Эмтәхн унда уухар
Алти чачрур ирхмн.
Кемр чочад унтхла,
Күзүһән керчүлхән сан».
Мөрн дакад нүдн — бүрд.
Яван түүнәс босад,
Яахв-кеехв гижәһәд,
Унтх дуран күрсн цагт
Бийән хатхад нөөрән сергәхәр—
Хамхрсн кермин күүшәс
Хуучн хадасд цуглулв.
Хурц арата чолуд хээв.
Маңһдуртнь өрүн өрлө
Манурад теңгс дүңгәнә,
Алти чачр темцәд,
Рагни күүкн аашна.
Оңһцан көвәд оркад,
Бишкүрән бийләрн авад,
Алти чачрур орад,
Ааһта хотас эдлнә...
Бас өмнк кевтән
Бишкүрән эңсүлж татв.
Эвр сээхн дууһар
Айсинь дахж дуулв.
Бишкүрин айст саатулгдад,
Бас Явана нөөрнь күрв.
«Уга, зогсча, һәдцн».—гиж,
Келәд Яван босв.—
«Ол дакж меклхгоч,
Ода нанас алдрхгоч».
Күүкнүр гүүж орад,

Күклэснь шүүрэд авна.
«Эй, күлгм, нааран хурдл.
Бөкндэ минь нөкцл!»
Нүдн нирмтл бөкндэ
Нисэд күрэд ирв.
«Ой, эзн туурвч.
Ода шулун морд,
Өмнкэн батлж тевр!
Хотл балһснд күрв.
Хан рагниг тосв,
Сээхн хараснь авад,
Сарул бээшнгүр көтлв.
Хар модн столин өөр
Халһрсн торһн көшгт суулһв.
Эрүн хэлэцэр энкрлж,
Эмтэхн үгэн келв.
Зүүдн болсн рагни,
Зервк чамаг үзн,
Зүркм буслад одв,
Хатн болх зөвшэличн,
Хээмнь, чамас эрсв.
Сээхн хойр нүднчн
Сөөднь намаг унтулшго,
Өдрин туршарт дакн
Зовхин мууһар зовах.
Өкэр үгэн соңсхич,
Хүрм-хот белн.
Маңһдур өрүн хоюрн
Мөргүл кеж ханьцхмн.
Эн өдрэс авн
Элдв жирһлд багтхм.»
Хан күүкн дун уга...
Хаанас буру хандв.
Хан тер бийнь уурлснго,—
Хэрнь, улм икэр дурлв.
Өмн бийднь өвдглэд,
Өкэрлж харинь атхад,
Дакн давтж келв:
«Өкэр дууһан соңсхич.
Юуһар чамаг һундав-би?
Аль дурта төлөдм өөлвч,
О, му хүвтэ күн бээжв!»
Хан күүкн хэрүднь келнэ:

Нанд дурта болхла,
Намаг авхар бээхлэ,
Теңгсин йоралас билцгим
Түдлго авч ир.»—гинэ.
«Эй, Яваниг наар — гитн!» —
Адһж хан хээкрв.
Эмд бийнь гүн-алдв.
Яван хаанур ирв.
Хан Яванур хэлэж,
Халта дууһар келв,—«Яван,
Тесл уга, үүнэсн
Теңгс-дала ор.
Тер далан йоралд, соңсчан-чи?
Хан күүкнэ билцг кевтдгж.
Йовад, авад ирхлэчн,
Ю сансичн өгнэв.»
«Урдк хаалһдан зовчкад,
Эрэ келэн ишкжэнэв.
Ода теңгс оршгов,» гиж—
Өрцж Яван хаанд келв.
—«А, адһл уга, Яах билэв?
Рагни өргэлхэр бээнэлм-би!»
Хан тиигж келэд,
Хээкрэд һазр девсв:—
«Хэрү бичэ-цоко,
Хурдар йовж ире!»
Яванд зөв уга—
Йовхар босад һарв.
«Эй, соңсич! Зууран дэврэд
Улан-шур гертм одад
Учрта мендим күргич.
Эждм одад келе». —
Энкр күүкити сурулв-ги
Дараһар һурвн сө
Дакад һурвн өдр
Ясмг-чиглр чирэһэн
Юңгад нанас халхлв?..
Дакад ахм бас
Даңгин борһар бүркгдэд
Будта өндр теңгрэс
Бийдм герлэн эс үзүлдв?..
Бичэ март. Сурж ир!...»
Рагни игж даалһв.

—«Эбэ, медх кергтэ:
Элг—садан тэньх йоста.
«Ээж»—гисчн кемб?
Энкр ахчн кемб?..
Хан күүкн хэрүднь:
«Сар-экм, нарн-ахм.»
Күргн хан немж келв:
Гоодан дөтлэд йов,
Гурв хонад ир»—гив.
Хааг хайж нарад,
Саак бөкндөн хашадан
Яван бөкисн ирв.
«Яван, яһад атив-чи?
Юцгад толһачн һудив?»— гиж,
Күлгнь эзнэсн сурв.
«Бөкндэ, хээмнь, арһ чамд!
Бийдм шалтан тусв:
Одак нэрхн рагни өргөлхэр
Эн хаантн үкжэнэ.
Намаг дала орулжана.
Гурвн хонгар болзад
Һалд одсн билцгинь
Һазрин йоралас хээлһжэнэ.
Арднь кесг керг
Рагни бас даалһв:
Ахдан, экдөн золһулж,
Эмдин мендэн келүлв...»
Күлгнь өмнэснь келв:
«Иньгин йосар келхд —
Энчн ач биш.
Ач гидг арднь бээнэ!
Хээмнь, ода хэрэд унт;
Хар герлэ маңһуртан
Хоюри дала орхмн»...
Маңһдур өрүнднь босад,
Мана Яван хувцлад,
Гурвн маңгрсан хавтхлсн,
Һал бөкндөһэн унсн,
Һазрин холиг зөрэд,
Һарад йовад одв.
Невчк амрх цаг
Нанд өгхитн, ахнр!

ЫУРВДГЧ ХУВЭРНЬ

«Урднь Макар зама йовла,
Ода Макар лама болла»

Мар-ла-ла, рла!
Мөрднь басас харла;
Хаһлш тедниг бэрлэ,
Хэрнь батлад уйла...
Керэ кеңс гилэ.
Кец дер тоңс гинэ.
Бухин өвр олж авад,
Бишкур кед татна.
Өврэн үлэхэд наадад,
Орс эмтиг сергэнэ:
«Эй, соңсич, цуһарн!
Залу, гергн хойр бээж,
Залунь шог шоглна,
гергнь шодр эклнэ.
Кирстэ күмнд туурсн
Күчтэ нээрэн келднэ...
Я, энти — эклцнь.
Йосн туульни-арднь.

Бас-хашан үүднд
Батхна дууһан дуулв:
Зэңг келсн-юуһар шаңнат?
Эмгн берэн цокжана,

Элхи нурһнь хорсжана,
Беш дерэн суулһчкад,
Бийинь тотхас боочкад,
Һаринь көллэнь күлчкэд,
Һанцхи тавгинь нүцккчкэд.
«Асхи өрүнд йовдг болвзач.—
Ээлин көвүдт үзгдэд орвзач.»
А-а эмги тигнэ.
Ард-арднь хүүкрднэ.
Я, энти эклцнь билэ.
Йоси туульни-арднь ирлэ.
Теңс-дала орад,
Тер билцг хээһэд,
Яван мордад һарла:
Нүдн бүрд, чикн сард,
Уга болад одла.
Бөкндэ аһарт хэльв.
Бийэси усхж нисв.
Һарч гүүси асхидан,
Һазр эрв авхулхар,
Зун миһни дуунад
Зогсл уга хурдлв.
Теңс көвэд өөрдж ирэд,
Тигэд күлгнь Явандан келнэ:
«Не, Яван хэлэжэ,
Негл һурви эмсхл болад,
Теңсин көвэд күрхвдн.
Тер теңсин көвэд
Тиньгр ик сөг бээх.
«Соньн сорми Кит-заһси»
Сөөгт көндлң кевтх,—
Арви жилд зовжана.
Эн яһж буруһан эрхэн
Ода күртл меджэхш.
«Һарни селэнд күрхлэри,
Һанд буруһим эрич,»—гиж,
Чамас эн сурх.
Чи бичэ март:
«Чадхв, чадхв»—ги.
Сүвтэ күлгнь тигж кели,
Сөөһэр орад ирв.
«Соньн-сорми Кит-заһси»
Сөөгт көндлң кевтнэ,

Хэврһни ху ирэтэ.
Хавсндни һасд цоката.
Сул деернь — сад урһж,
Сервэ деернь — селэн бүүрлж,
Урл деернь тэрэ тэрнэ,
Нүдн хоорнднь күүкд биилнэ.
Сахл заагтнь — сад урһж,
Түүгэрнь көвүд-күүкд
Теңгрин киис цуглулна.
Кит деегүр күлг гүүв.
Көлни яслань кемклдв.
Соньн сорми кит-заһсн
Аман икэр аңглзад,
Эвртэ кевэр зовняд.
Хэрэс йовсн залуһас
Хээкрэд игж сурв:
Хаһас-хааран ирв-та?
Хаалһти өлзэтэ болтха»—гив.
—«Хан-күүкнэ зарц-бидн,
Хотл балһснас һарлавдн.
Шуд нарнур, һарх үзгүрнь,
Шар алти бээшңгүрнь.
Шамдж күрх кергтэвдн»—гиж,
Күлг Китд келв.
—«Тиим болхла, аһр-мини,
Таанр нарнас сурад ирти:
Яһсн ик зовлң-ви?
Юн буру һарһла-би?
Кезэ эи чилхинь—
Кен нанд келхмб?»
«—Мел лавта сурнавдн»—гиж,
Мана Яван хээкрв.
—Аврл седклтэ аавм бол:
Эмд бийчн үзвч,
Арвн жилд зовжанав,
Ачичн, хээрүлхв...» гед,
Кит Яванас эрв,—
Көөрк, энрэд сурв.
—«Кит, санаһан бичэ зов.
Күргэд зөвичн келхв»—гиж,
Хэрүднь Яван хээкрв...
Генткн күлг тавшв.
Гүн һэрэдэд буув,

Теңс көвән амар
Тоосн бүргэд одв.
Кедү йовснь-кемжәнә.
Доранур йовсмб, деегүр йовсмб...
Болв нег чигн юума
Би үзсэн меджэхшив.
Тууль түргн келгддг,
Керг күцтлән уддг.
Күлг гүүһә йовж,
Күчр һазрур орв.
Хамаран гүүж ирсинь
Хажуһин улсас медвв.
Тигн-гихнь түүнд
Теңгр һазрла ниилж.
Тенд хаһлш гергд бәәнә,
Тедн цуһар олс ээрнә.
Түүгән ээрэд төгсәхләри,
Теңгр дер нигән тәвцхәнә.
Тигж Яван һазрасн
Теңгр дер һарв.
Махлаһан хажудан цохдад,
Мана күн карагль,
«Соньн юмб, сормн — юмб.»
Мана нутг сәәхн болвчн,
Мел теңгрлә әдлцшго»—гигж,
Яван күлгтән келв.—
Цааран, бөкндә, хәләлч:
Цеңкр көк царңгуд,
Һазрнь үнн цеңкр
Һәәхич, ямаран герлтә.
Һазр гиснчн юмб
Бәәсн бийнь—хар,
Бальчг усн хойр,
Үнәр, эндән келхд,
Үүнә ультргт күршго.
Хәлә, бөкндә, хәлә
Дорд үзгүр хәлә:
Алтн цолвң герлтә,
Ай теңгрин хотл болза?
Зуг дегд өндр.»
Тигж күлгәсн Яван сурв.
—«Энчн мана хатн болгч
Хан—күүкнә өргә—гигж,

Бөкндә түүнд хээкрв.
Энүнд нарн унтна.
Ээж сарнь бас —
Үал үдлэ ирж,
Үар, көлөн амрана»
Ирдг болна. Үүдндни —
Шур-мөңгәр кесн,
Сувсн-мөңгәр кеерүлсн,
Олн бахнар босхсн,
Орд-харш бээнә.
Бахн болһнь гүрәтә,
Гүрә болһнь алтлата,
Үн деернь — һурвн одта,
Өөрән — төгәлң садта.
Садин мөңгн бут деернь
Сээхн алтн гертән
Таралңгин шовуд сууна,
Частр дууһан дуулна.
Бээшң, бээшң бүгдәрн,
Балһсн селән мет гилһтә,
Өргә деернь — оддар
Опс кирс кегәтә.
Күлг хашаднь орна.
Көвүн күлгәсн бууна.
Өргәд орж ирәд.
Игж Яван келнә:
Сарин Сар мендв-та?
Би Петруһа Яванб.
Чикии холо һазрас
Чамд менд келүллә.
«Не су, Петруһа Яван,
Эврә тер һазрасн
Эн мана сарул орнд
Яһж йовж ирвч?
Юн кергәр йовсмч?
Ямаран келн күмбч?
Негчн юм нулго,
Нанд цугтнь келе» — гиж
Сарин Сар келв.
«Би һазрин һазрас ирләв.
Кирстә әмтнә нутгас йовлав.
Хатна даалһвр күцәхәр
Хар теңс һатлад,

Герлтэ өргэднь гекж,
Гертнь игж келхэр, зогсча:
«Ээждм күргэд келе.
Эңкр күүкити сурв—ги.
Дараһар һурвн өдр,
Даранднь һурвн сө,
Ясмг, чилгр чирәһән
Юңгад нанас халхлвч.
Дакад ахм Юңгад,
Даңгин борцнд бүркгдэд,
Будта өндр онтрһуһасн
Бийдм герлән эс үзүлнэ?»
Тигж келсн кевтэ билэ.
Хатн дегд келмрч,—
Хамг келсн тоотинь
Хамаһас олж келхв.»
—«Ой, юн хатнб, терчн?»
—«Эс медич? Хан-күүкн.»
—«Хан-күүкн?.. тигэд терүг
Чи авч одл-чи?—гигж .
Сарин Сар хээкрв.
Санамр мана Явашка
Сард хэрү өгв:
«Би боллго. Үзжәнч,
Хаана эрки көтчв.
Хан намаг йовулла:
—«Хан күүк хээж олад,
Һурвн долан хонгин дотр
һартм бэрүлж аса»—гилэ.
Эс күцэдм болхла,
Эцг сахларн болзад,
Хаана догшн законла —
Хээчлэ харһулнав—гилэ.
Байрлад, Сар уулэд:
Бийнь Яваниг теврэд,
Үмсэд, өкәрлэд, шахад,
Үүмглэд алн — алдв.
Саамнж Петруһа Яванд
Сарин Сар келв:
«Ямаран сән зәнгв.
Юуһар чамаг ачлхв.
Биичн икәр зовжалав.
Һундл ик болад, меджәнч:

Һурвн сө, һурвн өдр
Хар үүләр йовлав.
Харм төрэд зовад,
Һурвн сө унтад угав,
Һартан хот авсн угав.
Тигәд бас, сәәхн көвүм
Тер зовлнд давтгдад,
Бийиннь герлән унтраж,
Бурхни орчлң харһурж ,
Будар бийән ораж,
Бас дүүдән зовж йовла.
Не, күүкм менд-йи?
Гемго-йи? атхр биший?»
«Сәәхнәрн-сәәхн бәәдлтә, зуг
Садвта болх шинжтә:
Мел хусдг мет нәрхн,
Маһдго, белкүснь — нег бәрм;
Хәрд һархларн тигәд,
Хәрнь, бүдүрхм — болнухн:
Хан өргәлн гижәнә. Соңчанч?»
Сар өсрәд одв — «Ах, кишво.
Буурл, далта өвгн!
Бичкән күүк авхар седдг.
Келсн үгдән күрхв,
Күргәр терүг көгшрүлхв.
Хәәләлч түүг, көгшн өздң!
Эс тәрсн һазрасн
Урһц авхар седжәхинь.
Яван дакн кель—
«Бас чамас эргчм—
Кит-заһсна сургч...
Теңгсин көвәд кит-заһсн
Көндлң, көөрк, кевтнә:
Хойр хәврһни сиичәтә,
Хавсиднь һасд цоката...
Көөрк, нанас сурла.
Күргәд, чамас эрич,—гилә.
Зовлнғм кезә чилхмб?
Зуг Яһж мөлтрхмб?
Ю кесн төләдән
Юңгад тигж кевтхмб?»
Чилгр Сар келнә:
Бурханс зөвшәл угаһар

Бийнъ ховдг седкләри
Гурви арви керм
Ганцарн зальгж оркла.
Тедниг султхад тәвхләнъ
Тигәд бурхн буруһинь тәвх,
Удлго шавнь эдгх,
Удан әмд йовх.
Мордхин үг негн болв.
Мана Яван босв:
Долвксн Сариг күзүдәд,
Даранднь гурв үмсв.
Не, Петруһа Яван,
Чамд ханлт өргжәнәв,
Мана күүкнд менд келе,
Мини йөрәл күрге.
Седклинь аадрулж көөркүдм
Сергәж игж келич:
«Ээжин седкл оньдин чамла,
Эврән бийән сөрге,
Ууляд, урудад бәәхлә —
Улм зовлң өсдмн.
Удлго хувчн ирх:
Көгшн сахлт биш
Көркхн көвүн көтләд,
Урдксин үүдәсн зокалар
Урцин толһа холвхт.
Не, хәәмнь, менд бә!»
Болс — бүтцәрнь Яван гекв,
Бөкндә деерән мордв.
Залу кевәр ишкрчкәд,
Зуурк теңгсән темцв.
Маңһуртнь мана Яван
Мелһр теңгсүрн ирв.
Кит деегүр күлг гүүв,
Көлнь Яснлань кемклдв,
«Соньн-сормн кит-заһсн»
Саналдн шуукрад сурв:
«Не, ахнр, мини эрвр —
Нанд буруһим тәвжәнү?»
«Кит-заһсн зогсча.» — гиж,
Күлг өмнәснь хәәкрв.
Мел селәһәр орж ирн,
Мужгудиг цугтнь цуглулад ,

Хар делэри сөгсри,
Хээкрэд игж зарлв:
«Эй, кирстэ эмти,
Кен-бээсэри сонсти!
Усн хадин йоралд
Одхар эс бээхлэ,
Шулун үүнэс зулцхатн.
Удл уга үүндтн
Усн — дала дээвлх—
Тер кит көндрх,
Теңгс буслад көлврх.
Төрүн цуһар чивх».
Хар улс — хайлшмуд,
Орс келн эмти
«Аюл болхмж»—гилдэд,—
Герүри цуһар гүүлдэд,
Терг, көлгөн татлдад,
Өлг-эдэн ачлдад,
Негл агчмин дунд
Нүүһэд йовад одв.
Өрүн үд күртл,
Өнчн көвүнчн үлдснго,
Мамай дэ өсксн кевтэ
Мел хоосрад одж.
Сүүлэрнь күлг гүүж йовад,
Сервэ талнь шахлдад —
Бээсн чидлэри хээкрв:
«Соньн-сормн кит-заһсн».
Бурхнас зөвшэл угаһар
Бийиннь ховдг седклэр
Һурви арви керм
Һанцарн зальгсн бээжч.
Тедниг сулдхад тэвхлэчн,
Тигэд бурхн буруһичн тэвэд,
Удлго шавчн эдгэд
Ут наса наслхмч.»
Үгэн келж төгскэд,
Ууд болдан кемлэд,
Тас-тиирэд һэрэдэд,
Телтр көвэд тусв.
Эн кит көндрхлэ,
Эрг нурсн болв:
Теңгс эклэд көлврв,

Китин амнас керм
Кермин ардас керм —
Ард-ардаси цувлдад,
Хэевчиртэһэн жилктэһэн
Хара тасрад харлдв.
Аюл болжах эдл
Эвр ик шууган болв,
Тер шууганас чочад,
Теңгсин хан серэд,
Товар хаһад ниргэд,
Төмр торва түргв.
Цаһан жилк өргв,
Дарцг деернь киисв,
Гелц номан умшв,
Дегэтэ хэевчир зерглэд,
Дууһан өргэд дуулв.
«Яһж теңгсэр, теңгсэр
У-өргн аһуһарнь
Һазрин өнцг күртл,
Һал-кермд гүүдмб...»
Көөгтэд теңгс дольгалв,
Кермд нүднэс алдрв.
«Соньн-сормн кит-заһсн»
Аман икэр аңһаһад,
Ардк сүүлэри хүрүлэд,
Эвртэ чаңһар хэакрв:
«Ахир, юуһар тус күргхв?
Ачитн яһж хэрүлхв?
Йосн сээхн өңгтэ
Йовун танд кергтэй?
Алтта заһс авх болзвзат?
Аль сувсн кергтэй?
Кергтэ хамгитн олхв.
Келтн зуг!» — болв.
«Уга, кит хээмнь.
Тер келсн хамгчнь
Төрүн манд керго,
Түүни ормд манд
Хан күүкнэ билцг
Хээж олж аса» — гиж.
Яван өмнэснь келв.
— Зөв, зөв. «чини төлө,
Иньг, чикндк сиикэн өгнөв.

Өр цээхэс өмн
Олж авч ирнэв» — гиж,
Кит Яванд келн,
Уснд унсн түлкүр мет
Уни чивэд одв.
Кит сүүлэрн ус шавдад,
Күчтэ дууһар дуудад,
Цаһан захсиг төрлэрнь
Цуглуулж авад келв:
«Хан күүкнэ билцг
Хээрцгт дүрэтэ кевтнэ,
Хээрцгнь теңсин йоралд
Хээж авч иртн!»
Олад, авад ирснднь
Ик ям зүүлһнэв:—
Дуумд суудг нойо кенэв,
Кемр мини ухата закаг
Күцэж эс чадхла...» Би таниг...
Цаһан захсд мөргчкэд,
Цуг эрлэд одцхав.
Цөн час өңгрв
Цаһан захсдас хойрни
Китүр аярхн өөрдж,
Келж гемэн эрв:
Алдр хан, бичэ цухлд:
Эн теңсин йоралиг
Өөдэн уру негжввдн,
Мел юмн медгдхш.
Чини өгсн закаг
Чадхни-нег шөрг —
Хама болвчн йовдг
Назр уга эмтн.
Хан күүкнэ билцгиг
Хэрнь тер медх.
Зуг шөргиг олна гидг,
Зовлң түүнд бээнэ,
Нацата кевтэ домбр
Эл хээһэд эрлж».
«Нег мецин дунд олад,
Нанур түүг илгэтн» — гиж,
Кит уурта хээкрв.
Китин сахлнь нээхлв.
Цаһан захсд гүүлдэд,

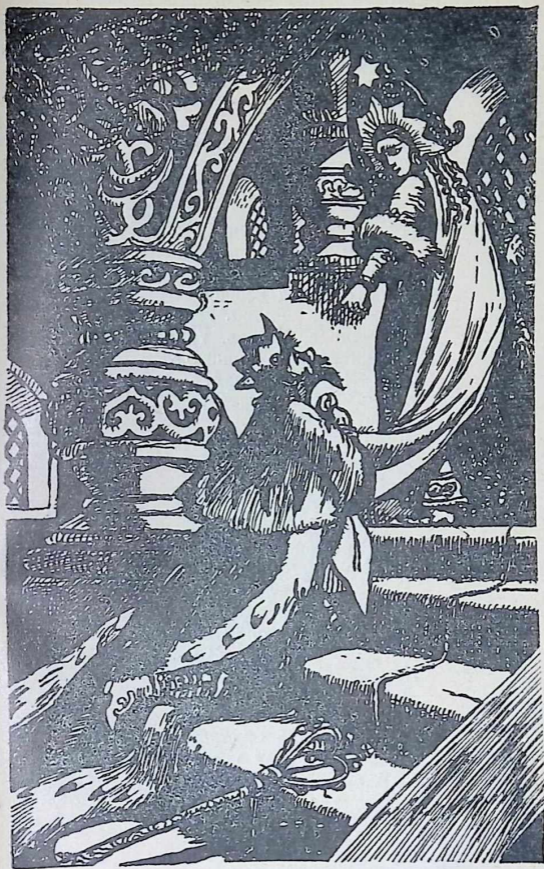
Цаажин парвлянд ирэд,
Китин нерн деерэс
Келж зарчм бичүлв.
Шулүн элч тэвж,
Шөргиг бэрүлж авхултн.
Үүг соңсн үкр-заһсн
Үүмж зарчм бичв.
Түшлм ямта солвурт-заһсн
Түүнднь һар тэвб,
Хар цаяха тизе дарад,
Хойр дельфин дуудж авад,
Хаана нернэс закад,
Теңсиг цугтнь төгэлэд,
Тер, кенэ-яна уга,
Керүлч-ноолдач кишвэг —
Елдн домбр шөргиг
Яһад болвчн олад,
Хама бээсн һазраснь
Хаанур авч иртн!»
Хойр дельфин мөргчкэд,
Хээхэр һарад гүүв.
Нег часд теңгсмүдэр хээнэ,
Наадк часднь — һолмуд төгэлнэ,
Нур болһниг негжнэ,
Цальгрсн усд — бүрткэд,
Цандг хамгиг эһһүлэд,
Шөргиг олж ядад,
Шуукрад хэрэд һарцхана.
Уурнь күрэд, һундад
Уульн алдад йовцхана,
Генткн тигж йовтл,
Генрсн дельфин — негнь соңсна:
Кеер бичкн боодгт
Керлдсн дун уснас һарна.
Боодгур дельфид хажинэ,
Булхад йоралднь кииснэ.
Хэлэ, боодгт. Хулсна йозурт,
Хадирнта шөрг ноолджаж,
«Номһра! кишвэ элмрмүд!
Шууга татад — хэлэлч.
Сэн дээчнр кевтэ», — гед,
Элчнр эднүр хээкрв.
— «Танд юн кергтэ?» — гиж,

Шөрг өмнэснь шүрүлкэд,
«Би наад нааддгов,
Бийим бичэ көндэти,
Харһад ирсити цугтаг
Хадрад хаяд бээхв»,— болв.
«Я, хээмнь, элэ-анди.
Нохад идүл, ноолдана ээн.
Элэтэд делкэ кедх,
Эмтнлэ ноолдх, хээкрх.
Кедг кергчн эн бишв.
Кезэнч муультн — гертэн уга...
Хар һазрт ормр,
Хаана зарчм бээнэ.
Торл-тогтл уга,
Түүнүр иртхэ — гижэнэ.
Гүүдг һэдциг, элчнр
Гижгэсни чирж авад,
Герүрн һарад гүүцхэнэ.
Шөрг ардан эргэд,
Шилвкэд хадрур аралдад:
«Буйити эрsv, ахнр, тэвти
Бичкэн зуур ноолдsv.
Эн кишвэ хадрн
Өцклдүр олна чирэд
Амлж болшго үгэр, намаг
Амндан орсарн харала».
Кесгтэн шөрг хээкрлэ.
— Кинь цуцрад зогсла.
Авгин һарсн кевтэн —
Агсм шөргиг чирэд,
Хойр күцэһү элч
Хаанд күрэд ирнэ.
Ода күртл удан
Ирлго юнгад бээвч.
Анди, хортна көвүн
Альд элэтэд йовсмч?» — гед,
Кит уурта хээкрв.
Шөрг сөгдэд унв.
Гемэн медж ууляд
Генрж буруһан эрв.
— «Не, бурхн буруһичн тэвтхэ,
Зэрлгим күцэһэд ирхлэ,
Зуг гемэн хэрүлхч».—

— «Архан нөөшгөв, китин зергэс».
Игж шөрг чишкв.
Теңс болһнар йовнач,
Тигэд медх зөвтөч.
Хан күүкнэ билцг
Хама бээхинь меднч?
— «Медлго яах билэв,
Мел дарунь олхв».
— «Не, тинклэ шулун йов,
Удл уга олж ир».
Босн шөрг хаанд мөргэд,
Бөгдиж авад нарв.
Хаана зарцла керлди,
Хашан һаза ноолди,
Хаалһдан харһсн жирмэхүдин
Хамраснь цус ави,
Шудрмг шөрг шурһад,
Шуд уснур орв.
Усна ик гүүнд,
Улмта нуурин йоралд
Хээрцгиг малтад нарһв,
Хайчкһн бийнь — зун пуд.
«Амр юмн биш бээж.»
Мел теңс болһнас шөрг
Мэ заһс цуглулв.
Эдн күчэн ниилүлэд,
Эн хээрцг өргв.
«Не, не-не; ну, ну-ну»
Гихэс ондан
Нань юмн болснго:
Хээкрн гиж хоолнь сөөлдв,
Хэврһ-хавснь өвдв,
Хог-тасрһн хээрцг ормасн
Хойр хурһн көндрһн уга.
Я, чавас йир,
Йосн «мэ» бээжт.
Эркин закусг болхас ондан
Эмтнд тус угажт» — гичкэд,
Цаван-амта шөрг
Цаһан-заһснур гүүв.
Цаһан заһсд усчж ирн,
Цуг арһул өргв.
Билцгтэ улан хээрцгиг

Булхн өргэд харһв.
—«Не, ахнр, хэлэтн,
Шуд хаанур усчтн.
Би үүнэсн йоралур орад,
Бичк амрад унтнав.
Нүдэн хэлэж ядад,
Нам үрглэд үкжэнэв...»
Гиж шөрг келчкэд,
Нарад йовад одв.
Цаһан захсд хаанур,
Агсм шөрг боодгурн
Хадрнан хээж ноолдхар,
Хэлэһит, одвл бээдлнь.
Болв түүнэ дурнь,
Бидн Яванан хээй.
Теңгс дала төвкнүн
Элсн дер Яван сууна,
Көк теңгсэс китиг күлэнэ.
Гиинэд, дуулад зовлцшна.
Итклтэ бөкдөнһ үрглэд,
Элсн дер кевтнэ.
Цаг асхнур кемэв,
Нарн кевтртэн орв,
Номһн заяяр сүүрнһ асад,
Намчрад сээхн улав.
Кит одачн уга.
Теңгр цок, чамаг!
Теңгсин алмс бээж биший.
Бийнһ өрлэ ирнэв — гилүс,
Билцгтэ хээрцг олхв — гилүс.
Ода күртл олад уга
Оңһа таср, арһго!
Нарн суһад хуурв,
Нам... «Генткн теңгс буслв.
Кит-захсн күрэд ирв,
Яваниг үзн келв:
«Кесн ачичн хэрүлхэр
Келсэн би күцэвв.»
Эн үгинһ дахн хээрцг
Элсн дер күрд унв.
Эрг дээвлэд одв.
Не танла данцвв.
«Кемр кергтэ болхла,

Кезэчн тусан күргхв.
Кесн ачитн мартшгов.
Не, менд йовтн», — гичкэд,
Кит тагчг болв,
Шавдад ус цокн,
Шурһад чивэд одв.
Бөкндэ күлг серв.
Босад бийэн сегсрв.
Дарунь Яванурн хэлэчкэд,
Дөрв дакж тогльв.
«Ай, ай, китин кит эвртэ!
Өрэн өгдг занта.
Кит, чамд ханжанав,» — гиж,
Күлг — бөкндэ хээкрв.
«Не, эзн хувцл,
Хэрү мөртэн оро,
Гурвн хонг өңгрлэ,
Болзсн өдр маңһдур
Өвгн үкжэдг болх.»
Өмнэснь Ванюшка келв:
«Амр байрта өргхм бээж,
Арһ кенэс нээмхв. —
Авдр дегд чивх сэнж,
Адгтан тавн зун алмс
Альвлад дүрж кевтэ.
Гурв дакж өргвв.
Һазрас эс көндрэвв.»
Тииклэнь күлг тагчг
Көлэрн хээрцгиг өргэд,
Күүкд наачах кевтэ
Күзүн деерэн хайв.
«Не, Яван шулун морд, —
Мана бөлзг маңһдур биший,
Хэрх хаалһ ут биший.»
Дөрвдгч өдр гегэрв.
Дүүгэд Яван балһсар орв.
Байрлад хан тосж гүүв,
«Билцгм яһв?» — болв.
Яван ирэд мөрнэсн буув.
Ямархг бээдлэр хэрү өгв:
«Не, авдран ава, —
Нааран полк дуудул,
Бичкн өңгтэ болвчн,

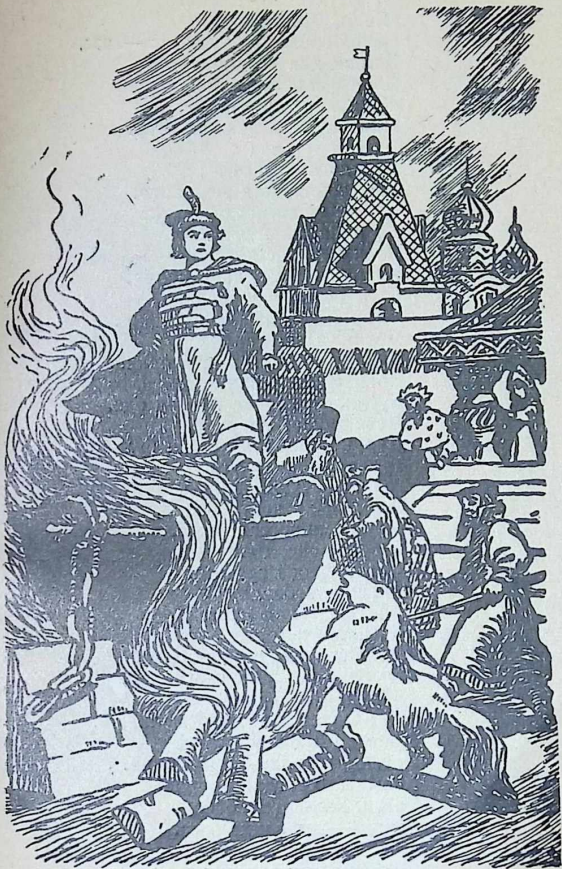
Бирмс дарж алхмн.»
Хан хаһачнран авхулад,
Халта кевэр закад:
«Эн авдриг шулуһар
Өргэд орултн» — гив.
Бийнь хан — күүкнүр ирн,
Билцгчнь, хээмнь, олдв,—гиж,
Байрта дууһар келчкэд,
Төснь келхд ода дакж,
Торһуль төрүн уга.—
Маңһдур өрүн, кукн, хоюорн
Мөргүл кеһэд ханьцхмн.
Иньг мини, хээмнь,
Эврәннь билцгән үзнчи?
Мини бээшнд бээнэ.»
Хан-күүкн хэрүднь келнэ:
—«Меднэв, меднэв. Үнийн келхд,
Одачн ханьцж болшго.»
«Сээхн иньгм. Яһад?
Би чамд берк дуртав;
Бичэ өөл үгдм.
Кукн өргэлхэр үкжэнэв.
Маңһдур өдрт үкхв.
Кемр, чи... яахла,
Маңһдур өдрт күрлго,
Мел өрүндән үкхв.
Хан күүкн келв:
— «Хэлэһич бийән — буурлч.
Хээмнь, би арвхн тавтав,
Ханьцж бидн чадхий?
Хаадуд цуһар наад кех,
«Өвкнь ачан авч»,— гих.
Хан халтад хээкрв:
—«Не, наад бэртхэ.
Нанла тедн харһтха.
Теднэ алвтинь орулж авад,
Тохминь эргүлэд уга кехв.
—«Бичэ инэхчн, болтха ,
—Болв ханьцж болшго,
Увлэр цецгүд урһдго.
Би бичкн, сээхн,..
Бийән чи санхнч.
Хэрүднь ю келнэч?»

Күүкн тигж сурв.
—«Көгшн болвчн — күчтэв,»—гиж,
Хан хатнд келв.
Невчк бийэн ясхни
Нам кенд болвчн,
Баатр чиирг залу
Болж би медгдхв.
Тигэд — чигн яавх,
Ханьцхла болад бээхгов.
Күүкн өмнэснь келнэ:
«Тииклэ керг иим:
«Һэргтэд шүдн угад,
Һэ болх буурлд одшгов!
Хан тогтнад, миркиһэд,
Хуухан маажад келв:
«Ода би яавх, хатн?
Һацата юмн кевтэ
Һанцхн «кервэ» — гед бээнэч.
—«Буурл өвгнд одшгов,
Бийим бичэ ээрэд бэ»,— гиж —
Хан күүкн давтж.—
Өмнк кевтэн залура,
Однав, тигэд чамд.
«Хатн сана, болһалч,
Хэрү төрж болдгож,
Бурхн һанцхн хүврдг.
Бидн хүврж чадшговдн.
—«Бийэн эс хармнхла,
Бас нег-баһрхч.—
Өрүн өрлэ маңһдур
Өргн хаша дотр
Һурвн ик хээс нерүл,
Һулмтднь ик һал түлүл.
Негинь кийтн усар дүүргг,
Наадкинь халун усар,
Һурвдгчинь үсэр дүүргэд,
Һал болһад буслһг.
Не, намаг буулһхар седжэхлэ:
Залурхар, сээхрхэр бээхлэ,
Чи чирм нүцклэд,
Үстэ хээснд өөмэд ава.
Үнэсн дакад һарад,
Хойрдгч хээснд орад,

Халун уснд бээжэһэд,
Киитн хээснүр орхч.
Келгчм, эцк, тигэд,
Харм, залу наста,
Хэлэж ханшго сээхн,
Хээж олдшго күргн болхч,
Хан-күүк өргэлхч.»
Хан хэрү өгсн уга.
Хээкрэд көдчэн дуудулв.
«Не, юмб, бас теңгс орхмб?—
Яван хаанас сурв.
Ода болдм биш зергэс.
Өмнк булм һарад уга.
Төрүн йовшгов»,— гив.
«Уга Яван тиим биш.
Өрүн өрлэ маңдур
Өргн хашад, хээсд нерүл
Һулмтднь һал түлүл.
Негинь киитн усар дүүргэд,
Наадкинь буслһсн усар,
Һурвдгчинь үсэр дүүргг.
Һал болһад буслһг.
Даранднь чи орад,
Дарн өөмэд һарад ир.
Тигэд сөрж үзчкэд,
Тигэд би орнав.—
—«Хэлэлт, альдас орж аашхинь.—
Һахан туһл тигж хурмслдгмн,
Һалу такаг тигдмн.
Болһаһад хэлэлч намаг,—
Биитн һаха, така бишв.
Киитн уснд өөмж болжана,
Көлдэд одхго бишийү...
Чанж авхар седхлэ...
Чини эвт оршгов.
Болж ода, хан,
Бичэ меклхэр сед.
Даңгин Яваниг диинглэд,
Дарж авхан хээнэч.»
Хан сахлан чичрүлэд,
—«Яһна, чамла күүндэд суухмб?—
Кемр маңдур өрлэ.
Келсим эс күцэхлэ,

Зовлцгин мууһар засулад,
Цэкүр-цэкүр чавчулад,
Цандгт-хаюлхв чамаг.
Һарч әрл үүнәс,
Һә-болх кишвә!»
Яахв, арһ уга.
Яван уулад һарв.
Йова-йова йовж,
Күлгин кевтдг хашад
Күрәд ирдг болна.
Яван юцгад ативч?
Яһад толһаһан һудилһвч?
Одак көгшн күргн
Ондан ээль һарһжану?»
Яван күлгүрн киисәд,
Күзүһинь теврәд үмсәд
—«Ой, гүрм, бөкидә мини.
Хан намаг тоньһжана.
Хәләлч, намаг энчн
Хәәстә, буслсн үснд,
Хойр хәәсн уснд,
Даранднь орад һар»—гинә.
Күлгнь хәрүднь келнә:
Ач күргх—цаг ирв.
Одал мини тус кергтә.
Эвнь ирхлә, келх кергтә.
Шар-шовуна өрвлг
Шар шүүс уужана.
Түүг авхми биш билә.
Тииклә гүрм тусхго билә.
Не, бичә ууль, бурхн туслх.
Гүрмин өмнәс гүжрхми.
Чамаһан, Яван дандулхар
Чини төлә бийм үкнәв.
«—Не келсим соңс:
Маңһдур өрүн өрлә,
Мел болзсн цагла,
Хувцан тәәләд белджәһәд,
Хаанд игж келе:
Не, хаанас сургчм:—
Нанд күлгим илгәһит,
Би сүл герәсэн
Бөкидәдән келсүв—ги.»

Хан лавта зөв—гих.
Хэрнь бичэ март.
Хүрүлэд сүүлэрн шавдхв.
Хээсдт хамран норххв.
Чамаг хойр цавдчкад,
Чаңһур ишкрэд оркнав.
Тигэд орксн цагтм,
Түдл уга дэвре.
Түрүлэд үснд булх,
Түүнэсн халун уснд
Киисж һарад шулун
Киитн уснур орад од.
Не, мөргүлэн мөргэд,
Номһн-төвшүн унт.»
Өрүн өрлэ күлгнь
Эзэн ирж серүлв:
«Не, Яван, унтснь болх,
Үүлэн күцэх кергтэ.
Хуухан маажад босв,
Хойр-һурв суняв;
Хаша тал хэләһэд мөргчкэд,
Хаанур Яван ирв.
Хээсд белн—буслжана.
Хаана цахрин эмтн
Хажуднь зерглэд сууцхана.
Модиг эрвлго түлжәнэ.
Мел хоорндан хүүвлэд,
Муульта Яваниг муужрулна.
Хасвч генткн секгднэ,
Хан хаттанан һарад ирнэ.
Қирлцэ деерән зогсад,
Көвүг һээххэр белднэ.
Хан Яванур хээкрв:
«Не, Ванюшка, хувцан тээл,
Нааран орад өөм.»—
Яван хувцан тээлв.
Шалдн көвү хэлэхдән
Шин хатн эмэв:
Альчурарн чирәһән халхлад,
Ардагшан буру хандв.
Не, Яван давшад,
Нерәтэ хээсдүр одв...
Өкәһэд, өңгәж хэләчкэд,

Өөрнө хуухан маажв.
«Яван, Яһад зогсвч?
Келсим кевтнө күцэхмч,»—гиж,
Халдж хан хээкрв.
Яван өмнэсн келнэ:
«Не, танас сургчм,—
Нанд күлгим авхулж өгит.
Би сүл герэсэн
Бөкндэдэн келсв.»
Хан, тоолжаһад зөвшөрнө.
Күлгинь авч иртхэ,—гиж,
Кү адһаж йовулна.
Яльч бөкндэг көтлж, —
Яванур ирчкэд хэрү һарна.
Күлг сүүлэрн шавдчкад,
Хамран хээснд норһад авна,
Яваниг хойр цавдчкад,
Еңсг дууһар инцхэхэд оркна.
Бөкндөһүрн Яван хэлэчкн,
Буслжасн хээснд булхад одв.
Дерс түүнэсн һарчкн,
Дарук хойрарнь дамжн булхад,
Туульд келгдэд уга,
Тодлж бичжчн болшго,
Тиим сээхн көвүн болад,
Теднэ өмн зогсад бөөнө.
Хувцлж босад көвүн
Хан күүкнд мөргчкэд,
Сэн нойна бээдлтэ
Сүвөһэн тулад дүңгэнэ.
«Я, акад, юмб!»
«Хэлэхэ бээтл сээхрж одхиг
Хамаһас кен үзлэ,»—гилдэд,
Ху-цуһар хээкрлдв.
Хан: «хувцим тээлтн» болна,
Хойр давтж кирслчкэд,
Хээснд, «Пулд»—гигэд одна.
Хээмнь... чангдад хуурна!
Тигэд, хан-күүкн босад,
«Түрд»—гих занхг өгнө.
Альчуран авад өргэд,
Эмтндэн игж зарлна:
Соңстн, хаантн өөд болв.

Сул герэсэн танд үлдэв.
«Удан эмд бээтн,»— лиж,
Үлдсн тандан закв.
Хатнтн би болжанав.
Хэрнь, таастай, угай? — келтн.
Кемр таасж бээхлэ,
Көтлх таниг күүнтн
Күргм-эне...
Невчк тагчг болчкад,
Нааран Яванур заав.
«Тааста. Тааста боллго!
Тана төлө тамд орнавдн.
Йосн жирһлинчн төлө
Яваниг хаанд ошанавдн!»
Хан хатан сүүвдэд,
Хурла өргэ орна.
Баахн гергэн йөрөлһэд,
Бурхна ширэд мөргнэ.
Шивэһэс товар хацхав,
Шевнр бүрэ татцхав.
Хавг болһниг секэд,
Хурмин бочкс көлврүлэд,
«Мана хан хаттанан —
Мөөрсн болсн рагнитэһэн
Менд бээтхэ!»—гилдэд,
Эркэн ууһад согтчкад,
Эмтн цуг хээкрлдв:
Уул нээрнь-өргэд болна,
Ундан-булгар турглна.
Хар-модн стол деерни
Хээртэ нойдуд уулдна,
Хэлэхнь зүркн ханна.
Би бас тенд билэв.
Бал, унд, пиив уулав.
Урлар хоожад гүүсн бийнь
Амндм дусал орсн уга.

П. П. Ершов.

КОНЕК-ГОРБУНОК.

На калмыцком языке.

Переводчик С. Каляев. Редактор Л. Инджиев.
Художник Н. Будников. Техн. редактор П. Ференец.
Корректор Х. Бадмаева.

Сдано в набор 18.V-60 г. Подписано в печать 10.VI-60 г.
Уч.-изд. л. 4,5. Печ. л. 4,1. Бумага 84×108¹/₃₂. Бум. л. 1,25.
Тираж 2 000 экз. Заказ № 3727. Цена 1 руб. 60 коп.

Краевая типография, г. Ставрополь, ул. Артема, 18.

Цена 1 руб. 60 коп.

P1
E804
6481

